

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιότητα φιλικών σχέσεων και αίσθημα της μοναξιάς εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη.

Κοντογιώργη Ελένη

Θεσσαλονίκη (2022)

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση και Αποκατάσταση»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιότητα φιλικών σχέσεων και αίσθημα της μοναξιάς εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη.

The quality of friendships and the feeling of loneliness of adolescents and young adults with intellectual disabilities: an exploratory study.

Κοντογιώργη Ελένη

Εξεταστική Επιτροπή

1. Καρτασίδου Λευκοθέα (επόπτρια)
2. Πλατσίδου Μαρία
3. Γιαννούλη Βασιλική

Θεσσαλονίκη (2022)

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Κοντογιώργη Ελένη

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
Κατάλογος πινάκων	5
Περίληψη.....	7
Abstract	8
Πρόλογος	9
Εισαγωγή.....	11
1^ο Κεφάλαιο: Θεωρητική Θεμελίωση της έρευνας- Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας	13
1.1 Εφηβεία και αρχές της ενήλικης ζωής.....	13
1.2 Νοητική Αναπηρία: Έννοιες και ορισμοί	15
1.3 Φιλικές σχέσεις ατόμων με νοητική αναπηρία	17
1.3.1 Η σημασία των φιλικών σχέσεων.....	17
1.3.2 Φιλικές σχέσεις ατόμων με νοητική αναπηρία.....	18
1.3.3 Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων ατόμων με νοητική αναπηρία.....	23
1.4 Η αίσθηση μοναξιάς στα άτομα με νοητική αναπηρία.....	24
1.4.1 Παράγοντες που σχετίζονται με τη μοναξιά.....	27
1.5 Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα.....	29

2° Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας	31
2.1 Ερευνητική στρατηγική	31
2.2 Συμμετέχοντες.....	32
2.3 Διαδικασίες και εργαλεία της έρευνας.....	35
2.4 Ανάλυση των δεδομένων	36
3° Κεφάλαιο: Αποτελέσματα	37
3.1 Ποιότητα φιλικών σχέσεων	37
3.2 Αίσθημα μοναξιάς.....	41
3.3 Δείκτης Cronbach alpha και έλεγχος Pearson	43
3.4 Επαγωγική στατιστική	45
4° Κεφάλαιο: Συμπεράσματα – Συζήτηση - Προτάσεις.....	47
4.1 Συμπεράσματα της έρευνας.....	47
4.2 Συζήτηση των ευρημάτων της έρευνας	50
4.3 Περιορισμοί της έρευνας	52
4.4 Επιπτώσεις της έρευνας στην Ειδική Αγωγή και την Αποκατάσταση	52
4.5 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.....	55
Βιβλιογραφικές Αναφορές	56
Παράρτημα Ι.....	62
Παράρτημα ΙΙ.....	80

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Φύλο.....	32
Πίνακας 2. Ηλικία.....	33
Πίνακας 3. Με ποιον κατοικείς	33
Πίνακας 4. Σχολική μονάδα	33
Πίνακας 5. Το απόγευμα πηγαίνεις σε κάποιο ΚΔΑΠ;.....	34
Πίνακας 6. Έχεις φίλους/ες;	34
Πίνακας 7. Έχεις κολλητό/ή φίλο/η;	35
Πίνακας 8. Κλίμακα Επιβεβαίωση και φροντίδα	37
Πίνακας 9. Κλίμακα Συντροφικότητα και ψυχαγωγία	38
Πίνακας 10. Κλίμακα Οικειότητα και ανταλλαγή.....	40
Πίνακας 11. Κλίμακα Συναισθηματική Μοναξιά	41
Πίνακας 12. Κλίμακα Κοινωνική Μοναξιά.....	42
Πίνακας 13. Μέσες τιμές υποκλιμάκων ποιότητας φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς.....	43
Πίνακας 14. Αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής.....	44
Πίνακας 15. Συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα φιλικών σχέσεων και στο αίσθημα μοναξιάς.....	44
Πίνακας 16. Συσχέτιση ανάμεσα στις διαστάσεις της ποιότητας φιλικών σχέσεων και τις διαστάσεις της μοναξιάς.....	44
Πίνακας 17. Συσχέτιση ύπαρξης κολλητού/ης με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς.....	46
Πίνακας 18. Συσχέτιση φύλου με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς..	80

Πίνακας 19. Συσχέτιση ηλικίας με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς 80

Πίνακας 20. Συσχέτιση επίσκεψης σε ΚΔΑΠ με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς..... 80

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη διερεύνηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος της μοναξιάς εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία. Αρχικά, στην εργασία γίνεται αναφορά στην εφηβεία και τις αρχές της ενήλικης ζωής, στη νοητική αναπηρία, καθώς και στις φιλικές σχέσεις ατόμων με νοητική αναπηρία και την αίσθηση μοναξιάς στα άτομα με νοητική αναπηρία. Στη συνέχεια, πραγματοποιείται μια πρωτογενής ποσοτική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου που είχε σκοπό τη διερεύνηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ ηλικίας 13 έως 26. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται αν υπάρχει συσχέτιση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων (π.χ. φύλο, ηλικία κλπ) με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς και αν υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα φιλικών σχέσεων και στο αίσθημα μοναξιάς. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 69 άτομα (30 αγόρια και 39 κορίτσια) με νοητική αναπηρία. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν γενικά υψηλή ποιότητα φιλικών σχέσεων. Από την άλλη, όσον αφορά το αίσθημα μοναξιάς των ατόμων με νοητική αναπηρία, βρέθηκε ότι υπάρχουν αρκετοί νέοι που νιώθουν άτομα κοντά τους και μπορούν να τους εμπιστευτούν απόλυτα ή να βασιστούν όταν έχουν προβλήματα. Επίσης, τα άτομα με νοητική αναπηρία υποστήριξαν ότι δεν νιώθουν συχνά απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους, δεν τους λείπει να έχουν φίλους/ες κοντά τους και δεν βιώνουν γενικά αίσθηση μοναξιάς. Από τις συσχετίσεις που έγιναν στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι το αίσθημα μοναξιάς σχετίζεται με την ποιότητα φιλικών σχέσεων, όπου συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι όσο αυξάνεται η ποιότητα φιλικών σχέσεων μειώνεται το αίσθημα μοναξιάς, ενώ δεν βρέθηκε να σχετίζεται με το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων.

Λέξεις-κλειδιά: φιλικές σχέσεις, μοναξιά, νοητική αναπηρία, εφηβεία

Abstract

This paper concerns the research of the quality of friendships and the feeling of loneliness of adolescents and young adults with intellectual disability. Initially, the paper refers to adolescence and start stages of adult life, intellectual disability, as well as friendly relationships and the feeling of loneliness of individuals with intellectual disability. Following, a primary quantitative research is carried out using a questionnaire that aimed to highlight the quality of friendships of teenagers and young adults with intellectual disabilities, between the ages of 13 and 26. More specifically, it is studied if there is a correlation between the demographic characteristics of the participants (e.g. gender, age e.tc) with the quality of friendships and feeling of loneliness and if there is a correlation between the quality of friendships and the feeling of loneliness. Sixty nine people (30 boys and 39 girls) with intellectual disability took part in the research. According to the results of research, it appears that people with intellectual disabilities generally have a high quality of friendships. On the other hand, regarding the feeling of loneliness of people with intellectual disabilities, it was found that there are young people who feel people close to them and who can completely trust or rely on them when they have problems. Also, people with intellectual disability claimed that they do not often feel rejected by other people, they do not miss having friends around them, and they do not generally experience a sense of loneliness. From the correlations that were made in this research, it was found that the feeling of loneliness is related to the quality of friendships, where it was found that as the quality of friendships increases, the feeling of loneliness decreases, while it was not found to be related to the gender and age of the participants.

Keywords: friendships, loneliness, intellectual disability, adolescence

Πρόλογος

Αντικείμενο μελέτης της διπλωματικής εργασίας αποτέλεσαν οι φιλικές σχέσεις των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία και το αίσθημα μοναξιάς που βιώνουν. Ως κίνητρο της επιλογής του συγκεκριμένου θέματος αποτέλεσε το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια στα αναλυτικά προγράμματα του τομέα της Ειδικής Αγωγής τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση των κοινωνικών δεξιοτήτων και έχει ως σκοπό τις επιτυχημένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις αλλά και την σύναψη αρμονικών φιλικών σχέσεων.

Επιπλέον, η ενασχόληση με την έννοια της μοναξιάς, προέκυψε από το γεγονός ότι κατά την περίοδο της πρακτικής μου άσκησης για τη διεκπεραίωση των μεταπτυχιακών σπουδών, η οποία έλαβε χώρα σε Δημοτικό σχολείο και συγκεκριμένα σε τμήμα ένταξης, συνομιλώντας με μέλη της σχολικής μονάδας, παραδέχτηκαν ότι υπάρχει και τους διακατέχει κάποιο ποσοστό μοναξιάς. Αυτή η εμπειρία μου ενίσχυσε την επιθυμία να ασχοληθώ με τη ποιότητα των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος της μοναξιάς σε άτομα με νοητική αναπηρία.

Με την επιτυχή ολοκλήρωση της εργασίας αυτής, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Καρτασίδου Λευκοθέα, για τη στήριξη, τις συμβουλές και την καθοδήγηση που μου παρείχε για την εκπόνηση της εργασίας και της έρευνας. Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω αφενός όλους τους φορείς που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνά μου και αφετέρου όλους τους συμμετέχοντες που δέχτηκαν μετά χαράς να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιό μου.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, όλους τους συγγενείς, το σύντροφό μου, τους φίλους και τις φίλες καθώς και το δάσκαλο μου στις πολεμικές τέχνες, για την υποστήριξη και συμπαράσταση τους αυτά τα δύο χρόνια και κυρίως για την πλήρη κατανόησή τους. Τέλος, ευχαριστώ τις συμφοιτήτριες μου Ευαγγελία, Ζωή και Κατερίνα

για την άψογη συνεργασία και επιτυχή ολοκλήρωση των ομαδικών εργασιών αυτά τα δυο χρόνια στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών μας.

Εισαγωγή

Η φιλία έχει σημαντικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου, καθώς δημιουργεί την αίσθηση του ανήκειν, της συντροφικότητας και του μοιράσματος. Πρόκειται για μία αμοιβαία κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων που καλύπτει τόσο κοινωνικές όσο και ψυχολογικές ανάγκες. Στην εφηβεία, η φιλία έχει ιδιαίτερη σημασία και οι φίλοι συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση ταυτότητας του εφήβου, μιας και πλέον οι συνομήλικοι, πολλές φορές, λειτουργούν ως πρότυπα. Στην έναρξη της ενήλικης ζωής, όπου αλλάζει ο ρόλος του ατόμου και οι ευθύνες του, η φιλία αποτελεί και πάλι βασική ανάγκη του νεαρού ενήλικα, καθώς η απουσία της και γενικότερα η κοινωνική απομόνωση, λειτουργεί ως λόγος αρνητικών συναισθημάτων. Η μοναξιά, ένα αίσθημα που σήμερα έχει επηρεάσει τη ζωή αρκετών ατόμων, δε σχετίζεται τόσο με τον αριθμό των ανθρώπων που περιτριγυρίζουν το άτομο, καθώς ένα παιδί μπορεί να είναι στην τάξη με τους συμμαθητές του και να αισθάνεται ότι είναι τελείως μόνο του.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ ηλικίας 13 έως 26.

Η εργασία κατά βάση χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος είναι το Θεωρητικό πλαίσιο βασισμένο σε διεθνή βιβλιογραφία, το δεύτερο μέρος είναι η Μεθοδολογία της έρευνας, το τρίτο μέρος είναι τα Αποτελέσματα της έρευνας και το τέταρτο μέρος είναι τα Συμπεράσματα της έρευνας, η συζήτηση και προτάσεις.

Στο θεωρητικό μέρος, αρχικά δίνονται κάποιοι ορισμοί και αποσαφηνίζονται κάποιες γενικές έννοιες για την εφηβεία και την αρχή της ενήλικης ζωής, ενώ γίνεται αναφορά και στον όρο «αναδυόμενη ενηλικίωση». Παράλληλα, αναφέρεται τι ακριβώς είναι η νοητική αναπηρία.

Εν συνεχεία, αναπτύσσονται δύο πολύ σημαντικοί άξονες, αυτός της φιλίας και αυτός της μοναξιάς. Σε κάθε ένα από αυτά τα κεφάλαια, δίνονται κάποιοι γενικοί ορισμοί και χαρακτηριστικά, ενώ στη συνέχεια η θεωρία επικεντρώνεται στις φιλικές σχέσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία, τόσο σε σχέση με τον αριθμό τους, όσο και σε σχέση με την

ποιότητα τους, καθώς σημασία δεν έχει μόνο ο αριθμός των φίλων, αλλά και το να είναι «καλής» ποιότητας η φιλία, δηλαδή να μπορεί να δημιουργηθεί μία στενή σχέση, όπου θα επιτρέπει το αμοιβαίο μοίρασμα σκέψεων και συναισθημάτων μεταξύ των ατόμων. Το ίδιο και στην περίπτωση της μοναξιάς, αρχικά αναφέρονται ορισμοί και στη συνέχεια η έρευνα εστιάζει στο πως βιώνουν τη μοναξιά τα άτομα με νοητική αναπηρία.

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, γίνεται αναφορά στον ερευνητικό σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα που θα απασχολήσουν την εργασία, καθώς και τη μεθοδολογία μέσω της οποίας επιχειρείται να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου το οποίο μοιράστηκε και απαντήθηκε από φορείς και συμμετέχοντες είτε ηλεκτρονικά, είτε έντυπα. Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται απλή αναφορά σε μορφή πίνακα των αποτελεσμάτων της έρευνας. Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο ακολουθεί η συζήτηση-ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας και συσχετίσή τους με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της εργασίας. Γίνεται λόγος για τους περιορισμούς της έρευνας, τις επιπτώσεις της έρευνας στην Ειδική Αγωγή καθώς και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

Στο τέλος της εργασίας υπάρχει παράρτημα στο οποίο υπάρχει το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα και οι επιστολές για την ενημέρωση των φορέων και των γονέων των συμμετεχόντων στην οποία έδωσαν την έγκρισή τους για τη συμμετοχή στην έρευνα.

1^ο Κεφάλαιο: Θεωρητική Θεμελίωση της έρευνας- Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας

1.1 Εφηβεία και αρχές της ενήλικης ζωής

Παλαιότερα και ίσως ακόμη για κάποιους επιστήμονες, υπήρχε η άποψη πως η εφηβεία δεν αποτελεί κάποιο ευδιάκριτο αναπτυξιακό στάδιο και ότι ουσιαστικά το παιδί αποκτά μία νέα προσωπικότητα, αλλά πως το παιδί γίνεται έφηβος, χωρίς να παρουσιάσει αισθητές διαφορές και εν συνεχεία, ο έφηβος γίνεται σταδιακά ενήλικας (Τσίτσικα και συν., 2016).

Σήμερα, η εφηβεία προσδιορίζεται από την επιστημονική κοινότητα μεταξύ των ηλικιών 10-20 ετών, καθώς η έναρξη και η χρονική διάρκεια της διαφέρει από τον έναν πολιτισμό στον άλλον (Τσίτσικα και συν., 2016). Ουσιαστικά, η εφηβεία είναι μία περίοδος ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης, η οποία σχετίζεται με τις βιοσωματικές αναπτυξιακές διαδικασίες, δηλαδή την «ήβη», όμως δεν περιορίζεται εκεί (Τσίτσικα και συν., 2016). Η εφηβεία αποτελεί και την περίοδο που το άτομο διαμορφώνει την ταυτότητα, ωριμάζει και θέτει τις βάσεις στο χαρακτήρα του, για να μπορέσει στη συνέχεια να διαμορφώσει ουσιαστικές διαπροσωπικές σχέσεις. Συνήθως, ο στόχος της διαμόρφωσης ταυτότητας επιτυγχάνεται στις ηλικίες 18-22, όπου ο έφηβος αποκτά αυτοεπίγνωση, δηλαδή μία συνειδητή εικόνα του εαυτού για το πως είναι και πως τον βλέπουν οι άλλοι (Τσίτσικα και συν., 2016).

Όπως φαίνεται, η εφηβεία είναι μία περίοδος που χαρακτηρίζεται από αρκετές αλλαγές σε ψυχολογικό και σωματικό επίπεδο, ενώ αποτελεί και μία περίοδο προσπάθειας ένταξης στο κοινωνικό σύνολο και στην αναζήτηση ταυτότητας. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι έφηβοι δίνουν μεγάλη σημασία στη γνώμη των φίλων τους για τον προσδιορισμό της ταυτότητας τους και πειραματίζονται σε συμπεριφορές, ακολουθώντας πολλές φορές τα πρότυπα συνομηλίκων τους. Παράλληλα, πρόκειται για ένα διάστημα που ο έφηβος χρειάζεται κατανόηση και υποστήριξη, καθώς έχοντας πλέον μεγαλύτερη κοινωνική συνείδηση σε σχέση με την προηγούμενη ηλικιακή περίοδο, του είναι δύσκολο να

παρατηρεί τον εαυτό του να είναι αδέξιος και αποδιοργανωμένος, ενώ οι αλλαγές στο σώμα του και γενικότερα οι βιολογικές αλλαγές, τις οποίες μερικές φορές δυσκολεύεται να κατανοήσει, τον κάνουν να αισθάνεται πως τα πράγματα γύρω του δεν είναι υπό τον έλεγχο του (Τσίτσικα και συν., 2016).

Η αρχή της ενήλικης ζωής, δηλαδή το διάστημα μεταξύ 18-26 ετών, είναι μία περίοδος που ναι μεν η εφηβεία έχει τελειώσει, όμως ακόμη δεν έχουν ξεκινήσει οι ευθύνες της ενηλικίωσης. Είναι μία περίοδος αναζήτησης που οι νέοι καλούνται να πετύχουν αναπτυξιακούς στόχους και κυρίως, σύμφωνα με τον Erickson (1959, όπως αναφέρεται στο Subrahmanya et al., 2008), την απόκτηση ταυτότητας, αλλά και να δημιουργήσουν παράλληλα σχέσεις οικειότητας με την οικογένεια και τους φίλους τους (Subrahmanya et al., 2008).

Πιο συγκεκριμένα, ο Arnett (2000) όρισε την περίοδο από την ηλικία των 18 ετών έως την ηλικία των 26, η οποία ουσιαστικά εκφράζει το τέλος της εφηβείας και το πέρασμα στην ενήλικη ζωή, ως «Αναδυόμενη Ενηλικίωση- Emerging Adulthood». Μπορεί κάποιες αναπτυξιακές προκλήσεις να ξεκινούν στην εφηβεία, όπως η απόκτηση ταυτότητας, όμως δεν ολοκληρώνονται απαραίτητα κατά τη διάρκεια αυτής και μάλιστα φαίνεται πως θέματα ταυτότητας, προσωπικά και επαγγελματικά συνεχίζουν να απασχολούν ιδιαίτερα τους νέους και αργότερα.

Χαρακτηριστικό επίσης, αυτής της περιόδου είναι και η αστάθεια, με την έννοια ότι οι νέοι πολλές φορές κάνουν σχέδια για την προσωπική τους ζωή, τα επαγγελματικά τους και γενικότερα για όλους τους τομείς της ζωής τους, τα οποία ορισμένες φορές μπορεί να έρχονται και σε σύγκρουση με την τρέχουσα πραγματικότητα του νέου (Λέκκα, 2010). Είναι επίσης γεγονός, πως οι νέοι έχουν συνήθως πολλές εναλλακτικές επιλογές στη διάθεση τους και αυτό τους κάνει να έχουν και υψηλές προσδοκίες και ενθουσιασμό, όμως οι προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν κάποιες φορές αναστέλλουν τις προσδοκίες τους αυτές (Λέκκα, 2010).

Κατά τη διάρκεια της αναζήτησης ταυτότητας, ο νέος ενήλικας μπορεί να οδηγηθεί σε δύο πιθανές καταστάσεις. Η πρώτη είναι η απόκτηση ταυτότητας και η άλλη η σύγχυση

ρόλων. Η πρώτη σχετίζεται με το να μπορέσει το άτομο να αποκτήσει μία συνδεδεμένη εικόνα για τον εαυτό του, τις επιθυμίες του και τις ικανότητες του, ενώ η σύγχυση ταυτότητας εκφράζει μία κατάσταση όπου το άτομο συνεχώς ταλαντεύεται ανάμεσα σε διάφορες ταυτότητες, πειραματίζεται με συμπεριφορές κ.α., δίχως όμως να μπορεί να καταλήξει πουθενά. Το αποτέλεσμα αυτού του σταδίου, συνδέεται απόλυτα, σύμφωνα με τους Pervin και John (2001), με το επόμενο στάδιο, δηλαδή αυτό της αμοιβαιότητας και του αισθήματος οικειότητας στις φιλικές σχέσεις ή της απομόνωσης.

Η μεγαλύτερη δυσκολία στη μετάβαση στη φοιτητική ζωή έγκειται στο γεγονός πως τα νέα ενήλικα άτομα βρίσκονται σε μία θέση όπου καλούνται να καταφέρουν να ολοκληρώσουν τους αναπτυξιακούς στόχους της μετεφηβείας, αποκτώντας αυτονομία και ικανότητα διατήρησης των διαπροσωπικών σχέσεων και οργάνωση- φροντίδα της καθημερινής τους ζωής, χωρίς όμως να διαθέτουν ούτε την οικονομική ανεξαρτησία, αλλά ούτε και τη συναισθηματική ωριμότητα που απαιτεί ο ρόλος του ενήλικα (Clara, 1999).

1.2 Νοητική Αναπηρία: Έννοιες και ορισμοί

Η νοητική αναπηρία χαρακτηρίζεται από ελλείμματα σε γενικές διανοητικές ικανότητες, όπως η αφηρημένη σκέψη, η επίλυση προβλημάτων, η κρίση κ.α., τα οποία προκαλούν διαταραχές στην προσαρμοστικότητα του ατόμου και δυσκολίες στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής συμπεριφοράς, ανεξαρτησίας και άλλες δεξιότητες που καθιστούν το άτομο ικανό στην ακαδημαϊκή, επαγγελματική και προσωπική ζωή (American Psychiatric Association, 2013). Πρόκειται ουσιαστικά για μία διανοητική αναπτυξιακή διαταραχή που ξεκινάει κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής περιόδου, της οποίας για να μπει η διάγνωση θα πρέπει να πληρούνται τρία κριτήρια. Αρχικά, να υπάρχουν ελλείμματα στις πνευματικές λειτουργίες του ατόμου, να υπάρχουν ελλείμματα στην προσαρμοστικότητα του ατόμου που έχει ως αποτέλεσμα την αποτυχία επίτευξης των αναπτυξιακών στόχων και ακόμη τα ελλείμματα στις νοητικές και προσαρμοστικές λειτουργίες του ατόμου να έχουν έναρξη στην αναπτυξιακή περίοδο και να μπορούν να

επιβεβαιωθούν από σταθμισμένες και έγκυρες δοκιμασίες νοημοσύνης και κλίμακες μέτρησης (American Psychiatric Association, 2013).

Ο Αμερικανός ψυχολόγος Edgar Doll, το 1941 μιλώντας για τη νοητική αναπηρία, ανέφερε πως πρόκειται ουσιαστικά για μία κατάσταση ανεπαρκούς κοινωνικής προσαρμογής, η οποία είτε είναι παρούσα κατά τη γέννηση, είτε εμφανίζεται κατά την πρώτη παιδική ηλικία. Παρόλο που πρόκειται για μία ανίατη κατάσταση, με τις κατάλληλες παρεμβάσεις και τη θεραπευτική αγωγή, το άτομο μπορεί να αποκτήσει βασικές δεξιότητες και να αντισταθμίσει σε κάποιο βαθμό τις αδυναμίες του, όμως αυτό είναι πρόσκαιρο και επιφανειακό (Γενά, 2001). Τα στοιχεία αυτά συμπεριλαμβάνονται και στον επίσημο ορισμό που δόθηκε, το 1992, από την American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, σύμφωνα με τον οποίο: *«Η “νοητική αναπηρία” είναι μια αναπηρία που χαρακτηρίζεται από σημαντικούς περιορισμούς τόσο στη νοητική λειτουργία όσο και στην προσαρμοστική συμπεριφορά όπως εκφράζεται στις θεμελιώδεις, κοινωνικές και πρακτικές προσαρμοστικές δεξιότητες. Η αναπηρία αυτή ξεκινά πριν από την ηλικία των 18 ετών»* (Σούλης και συν., 2012, σ. 12).

Η νοητική αναπηρία χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια, γεγονός που σημαίνει πως υπάρχει διαφορά στο επίπεδο ψυχοκοινωνικής και νοητικής εξέλιξης ενός παιδιού και έτσι μπορεί ένα παιδί να έχει οριακή νοητική αναπηρία, ενώ κάποιο άλλο να έχει βαριάς μορφής και να χρειάζεται συνεχή φροντίδα, καθώς δεν είναι σε θέση να αποκτήσει ούτε στοιχειώδεις δεξιότητες (Κουρκούτας, 2000). Τα παιδιά με νοητική αναπηρία μπορεί να φοιτούν σε γενικό σχολείο, έχοντας κάποια υποστήριξη. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν οι εκπαιδευσιμοι. Η επόμενη κατηγορία είναι οι ασκήσιμοι, όπου την αποτελούν παιδιά με μέτριας μορφής νοητική αναπηρία και εκπαιδεύονται περισσότερο στις απαραίτητες για την καθημερινή ζωή πρακτικές δεξιότητες, ενώ στην τελευταία κατηγορία ανήκουν τα παιδιά που έχουν βαριάς μορφής νοητική αναπηρία και πρέπει να είναι σε ειδικό σχολείο ή σε κάποιο ίδρυμα (Στασινός, 2016).

1.3 Φιλικές σχέσεις ατόμων με νοητική αναπηρία

1.3.1 Η σημασία των φιλικών σχέσεων

Η φιλία σε δυαδικό επίπεδο είναι μία εθελοντική σχέση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, η οποία ρυθμίζεται και διατηρείται και από τα δύο μέλη της σχέσης αυτής. Προκειμένου να διατηρηθεί η σχέση χρειάζεται συχνή αλληλεπίδραση και προσαρμογή στις ανάγκες του άλλου, ενώ είναι σημαντικό να γίνεται διαχωρισμός της φιλίας από την αποδοχή σε ομάδα συνομηλίκων, αλλά και στη σχέση μεταξύ «γνωστών». Η διαφοροποίηση αυτή είναι απαραίτητη, καθώς υπάρχουν χαρακτηριστικά που πρέπει να καλύπτονται για να είναι δύο άτομα «φίλοι» (Αναγνωστάκη, 2008).

Σύμφωνα με τους Pellegrini και Blatchford (2000, όπως αναφέρεται στο Αναγνωστάκη, 2008) οι φιλικές σχέσεις έχουν μεγάλη σημασία για τα παιδιά, από την ηλικία ακόμη του σχολείου για τους παρακάτω λόγους (Αναγνωστάκη, 2008):

- ✓ Αποτελούν πηγή πληροφοριών μέσα από τη συνεργασία και ενισχύουν τη δημιουργικότητα
- ✓ Απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και δεξιοτήτων αλληλοβοήθειας που διευκολύνουν τα παιδιά στην καθημερινή τους ζωή
- ✓ Συναισθηματική υποστήριξη και βοήθεια σε καταστάσεις συγκρούσεων, καθημερινές δυσκολίες και αγχογόνες καταστάσεις
- ✓ Λειτουργούν ως πρότυπο για μελλοντικές σχέσεις, ενώ τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδικών φιλικών σχέσεων ακολουθούν τα παιδιά στην εφηβεία και την ενήλικη ζωή
- ✓ Προσαρμογή στο σχολείο: Μέσα από τις φιλικές σχέσεις, τα παιδιά έχουν καλύτερη προσαρμογή στην κοινωνική, αλλά και ακαδημαϊκή ζωή.

Όπως αναφέρουν οι Groeben και συνεργάτες (2011), τα άτομα που παρουσιάζονται ως κοινωνικά ικανά, χρησιμοποιούν την κοινωνική αλληλεπίδραση ως μέσο για να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν κοινωνικές σχέσεις, καθώς και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, λαμβάνοντας όμως υπόψη τους και τις ανάγκες και τους στόχους των άλλων (Λάππα & Μαντζίκος, 2019). Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής διείσδυσης των Altman και Taylor, σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη και τη διατήρηση μιας φιλικής σχέσης, είναι η αυτοαποκάλυψη, δηλαδή το να μπορεί ο ένας να μοιράζεται πράγματα για τη ζωή του με τον άλλον (Mokhtari, 2008). Η αυτοαποκάλυψη δεν γίνεται με ευκολία σε μία περιστασιακή φιλία, όμως σε μία αμοιβαία και στενή φιλία, γίνεται πιο εύκολα και ενισχύει το επίπεδο τη φιλία των ατόμων.

Οι έφηβοι που δημιουργούν πιο εύκολα φιλίες είναι αυτοί που (Τσίτσικα και συν., 2016):

- ❖ Δείχνουν ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων, βοηθούν και αποδέχονται τους συνομηλίκους τους
- ❖ Μπορούν να δουν μία κατάσταση και απ' την οπτική γωνία των άλλων
- ❖ Μπορούν και κάνουν τους άλλους να αισθάνονται ότι τους αποδέχονται και τους υπολογίζουν
- ❖ Αισθάνονται σιγουριά στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και εμφανίζονται φιλικοί και δραστήριοι
- ❖ Έχουν ενσυναίσθηση.

1.3.2 Φιλικές σχέσεις ατόμων με νοητική αναπηρία

Η εφηβεία και για τα άτομα με αναπηρία είναι ένα δύσκολο στάδιο, κατά το οποίο πέρα από τις αναπτυξιακές προκλήσεις της ηλικίας που έχουν να αντιμετωπίσουν, βιώνουν

και γονικό περιορισμό και υπερπροστασία (Harris, 2006). Όπως είναι φυσικό, οι έφηβοι με νοητική αναπηρία, όπως όλοι οι έφηβοι, θέλουν να συμπεριλαμβάνονται στη ζωή των άλλων, να κάνουν φίλους και να αισθάνονται τη συναισθηματική υποστήριξη και συντροφιά, όμως τις περισσότερες φορές καταλήγουν να είναι περισσότερο απομονωμένοι απ' τους εφήβους χωρίς αναπηρία και να μην έχουν φίλιες (Mokhtari, 2008).

Τα γνωστικά ελλείμματα και τα προβλήματα στο λόγο και στη γλώσσα που παρουσιάζουν αρκετές φορές τα άτομα με νοητική αναπηρία, επηρεάζουν τον τρόπο που το άτομο κατανοεί τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα, αλλά και τον τρόπο που επικοινωνεί με τους άλλους (Παπανικολάου & Ταβανλή, 2016). Οι δυσκολίες αυτές σε συνδυασμό με τις ελλειπείς κοινωνικές δεξιότητες επηρεάζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία και ιδιαίτερα τη σύναψη φιλικών σχέσεων. Κάποια από τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με νοητική αναπηρία στη διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων, σύμφωνα με το Roeher Institute, είναι οι περιορισμένες δυνατότητες για κοινωνικοποίηση, η αρνητική στάση του οικογενειακού περιβάλλοντος, η έλλειψη αυτοεικόνας, οι ανεπαρκείς κοινωνικές δεξιότητες, οι προκαταλήψεις και οι αρνητικές αντιλήψεις, η έλλειψη οικονομικών πόρων και οι περιορισμένες δεξιότητες για κοινωνικοποίηση (Παυλίδου, 2015).

Στην περίοδο της εφηβείας, οι κοινωνικές σχέσεις των εφήβων μπορεί να πάρουν τη μορφή σχέσεων μέσα σε μία μεγάλη ομάδα, τη μορφή σχέσης σε μικρή ομάδα και τις ατομικές φιλίες, ουσιαστικά όμως για να μπορεί ένας έφηβος να ανήκει σε μεγάλη ομάδα, θα πρέπει πρώτα να ανήκει σε κάποια μικρή (Τσίτσικα και συν., 2016). Εκτός από αυτό, οι φιλίες φαίνεται πως κάνουν τους εφήβους πιο ευτυχισμένους, να έχουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και τους άλλους και να προοδεύουν (Salmon, 2012). Η φιλία αποτελεί μία σχέση μεταξύ ανθρώπων που συνδέονται με έναν κοινό σκοπό και είναι σχεδόν βέβαιο πως οι έφηβοι που δεν μπορούν να κατανοήσουν τον αμοιβαίο χαρακτήρα της φιλίας, την ανάγκη του να μοιράζεσαι και να εμπιστεύεσαι και την αμοιβαία κατανόηση, δε θα μπορέσουν να κάνουν φιλίες, ούτε άλλοι έφηβοι θα τους επιλέγουν για φίλους τους (Τσίτσικα και συν., 2016). Βέβαια, για τη σύναψη φιλικών σχέσεων, θα πρέπει να υπάρχουν και οι απαραίτητες διαπροσωπικές ικανότητες. Πιο συγκεκριμένα, η

διαπροσωπική ικανότητα, σύμφωνα με τον Buhrmester (1990), εκφράζεται με τέσσερα βασικά στοιχεία που πρέπει να έχουν οι έφηβοι: να μπορούν να ξεκινήσουν συζητήσεις, να καταβάλουν προσπάθειες να επικοινωνήσουν με τους φίλους τους και να περάσουν μαζί χρόνο εκτός σχολείου, να αισθάνονται άνετα να αποκαλύπτουν τις προσωπικές τους σκέψεις και να δείχνουν ενσυναίσθηση στους άλλους, ενώ παράλληλα να μπορούν να διαχειρίζονται αποτελεσματικά τις συγκρούσεις (Mokhtari, 2008). Αυτά τα στοιχεία συνάδουν με τον τρόπο που ορίζει ο Berndt (2002) την «καλή» φιλία, ο οποίος λέει πως χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα υποστήριξης, αίσθηση ασφάλειας, εγγύτητας, συντροφικότητας και χαμηλά επίπεδα συγκρούσεων (Mokhtari, 2008).

Τα άτομα με νοητική αναπηρία αντιμετωπίζουν προβλήματα στην έναρξη και τη διατήρηση μιας φιλίας, έχουν περιορισμένη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες και καταλήγουν να περνούν περισσότερο χρόνο μόνοι τους. Είναι επίσης σύνθητες άτομα με νοητική αναπηρία να έχουν φίλους άλλα παιδιά με νοητική αναπηρία. Μάλιστα οι McVilly και συνεργάτες (2009) υποστήριζαν πως μία πιο κοντινή φιλία μπορεί να δημιουργηθεί μόνο με ένα άλλο παιδί με νοητική αναπηρία, καθώς αισθάνονται πως είναι «ισότιμοι» και δε θα βιώσουν την απόρριψη που ίσως βίωσαν άλλες φορές που προσπάθησαν να κάνουν φίλους (Gilmore & Cuskelly, 2014).

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις για τη μελέτη των φιλικών σχέσεων των νέων και των εφήβων με νοητική αναπηρία. Η πρώτη προσέγγιση είναι αυτή που κάποιος παίρνει στοιχεία από την οικογένεια, τους επαγγελματίες υγείας και φροντίδας, τους εκπαιδευτικούς και τους συνομηλίκους, πρόσωπα δηλαδή που μπορούν να αποτελέσουν πλούσια πηγή πληροφοριών (Mokhtari, 2008). Η άλλη προσέγγιση αφορά την αφήγηση μιας ιστορίας για μία επιτυχημένη φιλία από το ίδιο το άτομο, ζητώντας δηλαδή τη δική του άποψη και οπτική γωνία, όμως συχνά αυτή η προσέγγιση αποφεύγεται, καθώς αρκετοί μελετητές θεωρούν τα άτομα με νοητική αναπηρία ως μη ικανά για να εκφράσουν δική τους άποψη, χωρίς να εξαρτάται η άποψη τους από τους άλλους (Mokhtari, 2008).

Κατά καιρούς έχουν πραγματοποιηθεί διάφορες έρευνες σχετικά με τα χαρακτηριστικά των φίλων με νοητική αναπηρία. Για παράδειγμα, έρευνα των Cuckle και

Wilson (2002) σε εφήβους με σύνδρομο Down, έδειξε πως οι έφηβοι θεωρούσαν φίλο τους, όποιον αισθανόταν πως είναι ευγενικός, πως τους δίνει λίγη προσοχή, τους αρέσουν ίδια πράγματα ή ότι μπορούν να του ζητήσουν βοήθεια (Mokhtari, 2008). Μία σημαντική διαφορά στο πως δημιουργούνται οι φιλίες των παιδιών με νοητική αναπηρία και των παιδιών χωρίς νοητική αναπηρία είναι πως τα παιδιά με νοητική αναπηρία συνηθίζουν να περνούν τον περισσότερο χρόνο που βρίσκονται στο σχολείο, με τους εκπαιδευτικούς ή διάφορους ειδικούς που μπορεί να τα υποστηρίζουν και έτσι οι σχέσεις με τους συνομηλίκους είναι περιορισμένες (Carter et al., 2013).

Εκτός όμως από τις δυσκολίες που έχουν τα ίδια τα παιδιά με νοητική αναπηρία να πλησιάσουν ένα άλλο παιδί, συχνά δέχονται την απόρριψη από τους συνομηλίκους τους και έτσι αποθαρρύνονται και δυσκολεύονται ακόμη περισσότερο. Ένας λόγος απόρριψης των μικρότερων παιδιών με νοητική αναπηρία από το συλλογικό παιχνίδι, είναι η έλλειψη κοινωνικών εμπειριών μέσα από το περιβάλλον τους, καθώς και στις ανεπάρκειες που έχουν στις γνωστικές ικανότητες (Μπάρμπας & Τρυποπούλου, 2018). Ένας επιπλέον λόγος που ίσως κάνει πιο έντονη την κοινωνική απόρριψη που δέχονται τα παιδιά με νοητική αναπηρία στο σχολείο είναι η αρνητική στάση που μπορεί να έχουν οι μαθητές τυπικής ανάπτυξης, καθώς μελέτες δείχνουν (Georgiadi et al., 2012) πως οι μαθητές συνηθίζουν να απορρίπτουν περισσότερο τα παιδιά με νοητική αναπηρία, παρά τα παιδιά που έχουν κάποιου άλλου είδους αναπηρία (Μπάρμπας & Τρυποπούλου, 2018). Πάνω σε αυτό το θέμα, σημαντικά είναι και τα ευρήματα της έρευνας των Merrells και συνεργάτες (2017), όπου συμμετείχαν 10 άτομα με αναπηρία 18-24 ετών που ζουν είτε με την οικογένεια τους είτε μόνα τους στην κοινότητα. Σε συνέντευξη που συμμετείχαν κατά τη διάρκεια της έρευνας κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούσαν το πώς περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους, τα είδη των σχέσεων που έχουν και κατά πόσο αισθάνονται ότι ανήκουν κάπου. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως αρκετοί απ' τους συμμετέχοντες ένιωθαν πως αποκλείονται από τους συνομηλίκους τους, υπάρχει διαχωρισμός και πως γενικότερα υπάρχει μία τάση «εμείς» και «αυτοί» όσον αφορά τα άτομα με και χωρίς νοητική αναπηρία. Ανέφεραν ακόμη ότι αισθάνονται πως τα άτομα χωρίς αναπηρία δεν τους καταλαβαίνουν και ότι απορρίπτονται από δουλειές και

γενικότερα από την κοινωνία λόγω της αναπηρίας τους (Merrells et al., 2017). Ένα άλλο θέμα που ανέφεραν ήταν η έλλειψη δραστηριοτήτων και η ανία, ενώ μία από τους συμμετέχοντες υποστήριξε πως παρότι υπάρχουν άτομα που είναι κοντά στα 20, δηλαδή στην ηλικία της, θεωρεί πιο εύκολο να κάνει ή να δημιουργήσει μία φίλια με παιδιά του δημοτικού, καθώς μπορεί να καταλάβει πιο εύκολα το χιούμορ τους και μπορεί να τους μιλήσει πιο εύκολα, αφού δεν την κρίνουν (Merrells et al., 2017).

Δημιουργείται ουσιαστικά ένας φαύλος κύκλος, όπου η απόρριψη που βιώνουν τα άτομα με νοητική αναπηρία από το κοινωνικό τους περιβάλλον οδηγεί σε διαχωρισμό και απουσία προτύπων για ενίσχυση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων. Αυτό, σε συνδυασμό με τις συναισθηματικές δυσκολίες, μπορεί να οδηγήσει σε συμπεριφορές που θα ενισχύσουν τους λόγους απόρριψης και το κοινωνικό στίγμα που σχετίζεται με τη νοητική αναπηρία (Callus, 2017).

Είναι επίσης γεγονός πως τα άτομα με πιο σοβαρή νοητική αναπηρία έχουν πιο περιορισμένο κοινωνικό δίκτυο, με τις φίλιες τους να περιορίζονται στην οικογένεια και στο προσωπικό υποστήριξης. Βέβαια, έρευνα σχετικά με τον βαθμό ευχαρίστησης των ατόμων με ήπια έως οριακή νοητική αναπηρία, από τα κοινωνικά τους δίκτυα, έδειξε πως τα άτομα αυτά ήταν ικανοποιημένα από τη σχέση τους με την οικογένεια και τους επαγγελματίες και αυτό τους έδινε μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και ποιότητα ζωής (Wilson et al., 2017). Φαίνεται πως οι ενήλικοι με νοητική αναπηρία συμμετέχουν περισσότερο σε φιλικές δραστηριότητες όταν είναι σε δημόσιο πλαίσιο, παρά σε πιο ιδιωτικό, όπως το πλαίσιο της υποστηριζόμενης διαμονής.

Λόγω των περιορισμένων κοινωνικών δεξιοτήτων, οι νέοι με νοητική αναπηρία ενδέχεται να παρουσιάσουν μη επιθυμητές συμπεριφορές και να έχουν δυσκολία στο να αντιληφθούν τι σκέφτονται οι άλλοι (Greenspan & Shoultz, 1981), με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν σε αρκετές κοινωνικές καταστάσεις (Λάπα & Μαντζίκος, 2019). Βέβαια, λόγω της ετερογένειας στα χαρακτηριστικά και τη βαρύτητα της νοητικής αναπηρίας, υπάρχει ετερογένεια και στις ικανότητες και στους τρόπους επικοινωνίας των ατόμων με νοητική αναπηρία (Van der Meer et al., 2011), με αποτέλεσμα, όλα τα άτομα

να μην αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες (Λάππα & Μαντζίκος, 2019). Ακόμη, είναι χαρακτηριστικό πως τα παιδιά με νοητική αναπηρία αισθάνονται μεγαλύτερη δυσαρέσκεια από τις φιλικές σχέσεις και λιγότερη ικανοποίηση στο παιχνίδι, σε σχέση με τους συνομήλικους τους τυπικής ανάπτυξης (Taylor et al., 1987, οπ. αναφ. στο Παπουτσάκη, 2007).

1.3.3 Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων ατόμων με νοητική αναπηρία

Εκτός από τη γενικότερη σύναψη φιλικών σχέσεων, ιδιαίτερη σημασία έχει και η ποιότητα αυτών, καθώς δεν μπορούν να θεωρηθούν όλες οι φιλίες επιτυχημένες. Αυτό σημαίνει πως στη φιλία, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία δεν είναι ο αριθμός των φίλων ούτε ο χρόνος που περνούν οι φίλοι μαζί, αλλά η ποιότητα της. Οι Parker και Asher (1993) όρισαν κάποια συγκεκριμένα στοιχεία τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια αξιολόγησης της επιτυχίας μιας φιλίας. Το πρώτο είναι η ποιότητα της καλύτερης φιλίας του παιδιού, δηλαδή σε τι βαθμό του παρέχει υποστήριξη και συντροφικότητα και σε τι βαθμό υπάρχει η σύγκρουση και το δεύτερο είναι ο βαθμός συμμετοχής του κάθε μέλους της σχέσης, δηλαδή η συμμετοχή του παιδιού σε μια φιλία και αν η συμμετοχή αυτή είναι αμοιβαία (Parker & Asher, 1993). Μία κακής ποιότητας φιλία στην παιδική ηλικία χαρακτηρίζεται από αίσθημα δυσαρέσκειας, μοναξιάς, χαμηλή αυτοεκτίμηση και συγκρούσεις. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Berndt, οι μαθητές που έχουν κακής ποιότητας φιλίες εμφανίζουν διαταραχές συμπεριφοράς και χρησιμοποιούν έναν τρόπο επίλυσης συγκρούσεων μέσα από συγκρούσεις και τσακωμούς τόσο με τους συμμαθητές όσο και με τους δασκάλους (Αναγνωστάκη, 2008).

Αρκετές φορές οι νέοι με αναπηρία φαίνεται πως έχουν χαμηλότερης ποιότητας φιλίες σε σχέση με τους τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλικούς τους, γεγονός το οποίο μπορεί να οφείλεται στο περιορισμένο περιβάλλον στο οποίο μένουν αυτές οι φιλίες, δηλαδή σχεδόν αποκλειστικά στον χώρο του σχολείου. Ακόμη, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το γεγονός πως οι έφηβοι με νοητική αναπηρία δίνουν έμφαση σε

συμπεριφορές που συνήθως χαρακτηρίζουν φιλίες μικρότερων ηλικιών, σε αντίθεση με τους τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλίκους που οι φιλίες τους χαρακτηρίζονται από αμοιβαιότητα, υποστήριξη και αφοσίωση (Matheson et al., 2007). Η υψηλή ποιότητα μιας φιλίας σχετίζεται με μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση, ευημερία και προσαρμογή. Ενώ στους εφήβους και τους νέους οι φιλίες χαρακτηρίζονται από υποστήριξη, σταθερότητα, εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα, στους νέους με νοητική αναπηρία οι φιλίες δεν αναπτύσσονται με τον ίδιο τρόπο και συνήθως δεν διατηρούνται κατά τη μετάβαση από την παιδική στην εφηβική ηλικία (Tipton et al., 2013). Μάλιστα, παρατηρείται πως οι νέοι με νοητική αναπηρία έχουν λίγους φίλους, αλλά και περιορισμένες ευκαιρίες για συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες (Tipton et al., 2013).

Το θέμα των φιλικών σχέσεων των εφήβων και του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές σχέσεις, είναι κάτι που απασχολεί και τους γονείς των ατόμων με νοητική αναπηρία, καθώς γνωρίζουν πως πρόκειται για ένα θέμα που είναι ουσιαστικό για την ευημερία τους. Γνωρίζουν επίσης πως οι γνωστικές δυσκολίες και οι ανεπαρκείς κοινωνικές δεξιότητες των εφήβων δημιουργούν πρόβλημα στην κοινωνική αλληλεπίδραση των εφήβων και κατά συνέπεια στη δημιουργία και διατήρηση μιας φιλίας που θα συμβάλλει στην ποιότητα ζωής των εφήβων. Η ποιότητα της φιλίας, απασχολεί επίσης τους γονείς, γιατί μέσω αυτής καλλιεργείται το αίσθημα οικειότητας και η υποστήριξη μεταξύ των εφήβων και αποτελεί ουσιαστικά θέμα ζωτικής σημασίας για τους εφήβους (Sigstad, 2016).

1.4 Η αίσθηση μοναξιάς στα άτομα με νοητική αναπηρία

Το αίσθημα της μοναξιάς δεν είναι σπάνιο στους ανθρώπους, όμως συνήθως είναι περιστασιακό. Η περιγραφή ενός ατόμου για τη μοναξιά μπορεί να κυμαίνεται από βραχεία συναισθήματα αποξένωσης έως μία βαθιά αρνητική εμπειρία απομόνωσης. Η μοναξιά αποτελείται ουσιαστικά από τη συναισθηματική και κοινωνική διάσταση και είναι ένα δυσάρεστο συναίσθημα που προέρχεται από τη διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες του ατόμου για τις σχέσεις και την πραγματική εμπειρία, ενώ παράλληλα αντικατοπτρίζει την

αντίληψη πως οι κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες του ατόμου δεν καλύπτονται (Petroutsou et al., 2018). Το αίσθημα της μοναξιάς, σύμφωνα με τον Sullivan (1953, σπ. αναφ. Parker & Asher, 1993) εμφανίζεται από τη βρεφική κιόλας ηλικία, όταν δεν εκπληρώνεται η ανάγκη του βρέφους για ανθρώπινη επαφή με αποτέλεσμα να βιώνει ένα αίσθημα δυσφορίας (Παπουτσάκη, 2007). Ένας γενικότερος ορισμός της μοναξιάς είναι αυτός που έδωσε ο Rook (1984, p. 1391), σύμφωνα με τον οποίο η μοναξιά είναι *«μία κατάσταση, η οποία προξενεί άγχος και είναι αποτέλεσμα της έλλειψης κοινωνικού δικτύου ή της απόρριψης από το ήδη υπάρχον, της έλλειψης επικοινωνίας, της έλλειψης ευκαιριών για στενές διαπροσωπικές σχέσεις ή της έλλειψης κατάλληλων συντρόφων, με τους οποίους τα άτομα μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες, που προάγουν την αίσθηση της κοινωνικής ένταξης»*, ενώ νωρίτερα, το 1982, οι Replau & Perlman είχαν υποστηρίξει πως η μοναξιά είναι η δυσάρεστη εμπειρία που βιώνει κάποιος, όταν το κοινωνικό του δίκτυο δεν μπορεί να τον ικανοποιήσει ούτε σε ποιοτικό ούτε σε ποσοτικό βαθμό (Παπουτσάκη, 2007, σ. 35).

Ο Weiss (1973) αναφέρει πως παρά τον γενικό ορισμό που μπορεί να δοθεί στη μοναξιά, η μοναξιά μπορεί να κατηγοριοποιηθεί. Συγκεκριμένα, αναφέρει την (Παπουτσάκη, 2007):

- **Συνηθισμένη μοναξιά (Ordinary Loneliness):** Πρόκειται για μία φυσική αντίδραση ενός ατόμου έπειτα από ένα δυσάρεστο βίωμα που δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα, όπως μετά το θάνατο ενός φίλου
- **Κοινωνική μοναξιά (Social Loneliness):** Είναι η μοναξιά που οφείλεται στην έλλειψη κοινωνικού δικτύου και την έλλειψη κοινωνικών σχέσεων, που να επιτρέπει στο άτομο το μοίρασμα κοινών δραστηριοτήτων και ενδιαφερόντων, όπως για παράδειγμα μετά την αλλαγή τόπου κατοικίας
- **Συναισθηματική μοναξιά (Emotional Loneliness):** Πρόκειται για τη μοναξιά που βιώνει το άτομο κατά τη διακοπή μιας στενής διαπροσωπικής σχέσης ή λόγω της μη ικανοποίησης από μία υπάρχουσα διαπροσωπική σχέση. Σύμφωνα με τους Di Timmaso και Spinner (1997), η συναισθηματική μοναξιά μπορεί να διακριθεί σε συναισθηματική μοναξιά που οφείλεται στην απουσία κάποιας στενής

διαπροσωπικής σχέσης και στην οικογενειακή συναισθηματική μοναξιά που βιώνει το άτομο μέσα στην οικογένεια, εξαιτίας της έλλειψης υποστήριξης συναισθηματικής.

Η μοναξιά μπορεί να οφείλεται σε παράγοντες σχετικούς με την προσωπικότητα του ατόμου, όπως είναι η εσωστρέφεια, αλλά και σε περιβαλλοντικούς, όπως η κοινωνική απομόνωση, η έλλειψη ενίσχυσης από το περιβάλλον για να δημιουργηθούν φιλικές σχέσεις ή μπορεί να είναι και συνδυασμός προσωπικών και περιβαλλοντικών παραγόντων (Παπουτσάκη, 2007). Μπορεί ακόμη, σύμφωνα με τον Weiss (1973, οπ. αναφ Παπουτσάκη, 2007) να προκαλείται από την έλλειψη προσκόλλησης, την έλλειψη ικανοποίησης του ατόμου από το κοινωνικό του δίκτυο, τη μη αναγνώριση του ατόμου από την ομάδα που ανήκει, την έλλειψη εμπιστοσύνης και καθοδήγησης από την ομάδα, καθώς και την ελλιπή παροχή βοήθειας και συναισθηματικής υποστήριξης (Παπουτσάκη, 2007).

Τα παιδιά με νοητική αναπηρία αντιλαμβάνονται τη μοναξιά ως τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν ή ως την έλλειψη φιλικών σχέσεων, όμως, λόγω των ελλειμμάτων στις νοητικές ικανότητες, δεν μπορούν να αντιληφθούν την πιθανότητα αίσθησης μοναξιάς, αν κάποιος βρίσκεται σε ένα περιβάλλον με άλλους ανθρώπους (Παπουτσάκη, 2007). Οι Beutel και συνεργάτες (2017) αναφέρουν πως το αίσθημα μοναξιάς στα παιδιά με νοητική αναπηρία είναι κατά 10,5% υψηλότερο σε επιπολασμό σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, κάτι που επιβεβαιώνει και έρευνα του Guralnick (2006), ο οποίος υποστήριξε πως περίπου το 60%-65% των νέων με νοητική αναπηρία αντιμετωπίζει πρόβλημα με τη σύναψη φιλικών σχέσεων (Alexandra et al., 2018).

Δύο όροι που συχνά συγχέονται μεταξύ τους είναι αυτός της «μοναξιάς» και της «κοινωνικής απομόνωσης». Οι δύο αυτοί όροι, μπορεί να φαίνεται πως έχουν κοινά χαρακτηριστικά, όμως δεν ταυτίζονται, καθώς άνθρωποι που είναι απομονωμένοι μπορεί να μην αισθάνονται μόνοι, ενώ άνθρωποι που είναι περιτριγυρισμένοι από άλλους ανθρώπους μπορεί να εξακολουθούν να αισθάνονται μοναξιά. Παρόλο που η μοναξιά είναι ένα υποκειμενικό συναίσθημα, σχετίζεται απόλυτα με την υπάρχουσα απόσταση ανάμεσα

στο επίπεδο της κοινωνικής επαφής του ατόμου με νοητική αναπηρία και του ιδανικού-επιθυμητού επιπέδου κοινωνικής επαφής. Από την άλλη η κοινωνική απομόνωση, σχετίζεται με τον αριθμό των επαφών που έχουν γύρω τους οι άνθρωποι, πρόκειται δηλαδή για θέμα ποσότητας και όχι ποιότητας των σχέσεων και είναι πιο εύκολο να ξεπεραστεί, αυξάνοντας τον αριθμό των ατόμων που αλληλοεπιδρούν (AGE UK, 2018).

1.4.1 Παράγοντες που σχετίζονται με τη μοναξιά

Υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που μπορούν να προβλέψουν τα αισθήματα μοναξιάς στα παιδιά με αναπτυξιακές αναπηρίες. Από τη μία είναι το έλλειμμα γνώσης, δηλαδή το ότι τα παιδιά αυτά δεν έχουν αποκτήσει τις γνώσεις και τις δεξιότητες που χρειάζονται για την ανάπτυξη ικανοποιητικών κοινωνικών σχέσεων. Επίσης, μερικές φορές τα παιδιά δεν μπορούν ούτε να κατανοήσουν πιο σύνθετες κοινωνικές έννοιες όπως η φιλία, η συνεργασία μεταξύ ομοτίμων ή η επίλυση συγκρούσεων (Margalit, 2004). Καθότι οι διαπροσωπικές και κοινωνικές σχέσεις είναι σύνθετες καταστάσεις, τα γνωστικά ελλείμματα και η περιορισμένη κοινωνική μάθηση περιορίζουν ακόμη περισσότερο την ικανότητα των παιδιών να κατανοούν σύνθετες αλληλεπιδράσεις (Margalit, 2004). Άλλος παράγοντας είναι το έλλειμμα στην απόδοση, με την έννοια ότι τα παιδιά με αναπηρία μπορεί να μην έχουν τις κοινωνικές δεξιότητες που είναι απαραίτητες για τη διαχείριση μιας φιλίας, όμως οι συνομήλικοί τους τυπικής ανάπτυξης τις έχουν και μπορεί να δουν τις προσπάθειες των ατόμων με νοητική αναπηρία να ενταχθούν σε μία ομάδα, ως ανώριμες και παιδιάστικες συμπεριφορές και να τα απορρίψουν. Το βίωμα αυτό της απόρριψης ενισχύει τη μοναχικότητα των παιδιών και ενισχύει την υιοθέτηση διαπροσωπικών τρόπων συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν τα μοναχικά παιδιά και μοτίβα συμπεριφοράς που χρησιμοποιούν στην αλληλεπίδραση τους με άλλα άτομα, τα οποία όμως δεν είναι βοηθητικά (Margalit, 2004). Τελευταίος παράγοντας αποτελεί το ότι τα παιδιά με νοητική αναπηρία, ενώ μπορεί να αισθάνονται μόνα τους, δεν έχουν την ικανότητα όπως τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης να φροντίζουν μόνα τους τον εαυτό τους, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν πρόσθετα προβλήματα στο να σχεδιάσουν τις δραστηριότητες τους όταν

είναι μόνα τους, μην γνωρίζοντας έτσι πως να αξιοποιήσουν τον χρόνο τους (Margalit, 2004).

Η διατήρηση μιας φιλίας, όπως προαναφέρθηκε απαιτεί κόπο και προσπάθεια, όμως για τους νέους με νοητική αναπηρία υπάρχουν επιπλέον εμπόδια που αντιμετωπίζουν προσπαθώντας να κρατήσουν μία φιλία και έτσι οδηγούνται στη μοναξιά. Ένας λόγος είναι το ότι πολλές φορές δεν αισθάνονται καλά για τον εαυτό τους και δεν έχουν αυτοπεποίθηση, ενώ άλλες φορές υπάρχει και το πρόβλημα ότι δεν έχουν τα χρήματα ή τη δυνατότητα μετακίνησης προκειμένου να πάνε να συναντήσουν έναν φίλο, ιδιαίτερα αν ζουν σε κάποια δομή ή αν οι οικογένειες τους εμποδίζουν (Mirfin-Veitch, 2003). Άλλα εμπόδια είναι η αντίληψη που ακούγεται κατά καιρούς πως οι ενήλικες με νοητική αναπηρία δεν κάνουν ή δεν μπορούν να κάνουν φιλίες, όμως στην πράξη ίσως αποδεικνύεται πως αυτά τα άτομα απλώς δεν είχαν την ευκαιρία (Mirfin-Veitch, 2003).

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερα άτομα με νοητική αναπηρία ζουν στην κοινότητα. Το γεγονός όμως ότι ζουν στην κοινότητα δε σημαίνει αυτόματα πως τα άτομα αυτά έχουν τις ευκαιρίες που πρέπει για να γίνουν μέρος της. Είναι δηλαδή σαν να αποτυγχάνουν να προσαρμοστούν στη ζωή στην κοινότητα. Ένας από τους σημαντικούς λόγους είναι πως δεν γνωρίζουν πως να χρησιμοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο τους με ικανοποιητικό τρόπο για να δημιουργήσουν ουσιαστικές κοινωνικές σχέσεις, με αποτέλεσμα να αισθάνονται μοναξιά και άγχος που προκαλείται από τον συνδυασμό τόσο μη δομημένου ελεύθερου χρόνου και την έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων για να τον αξιοποιήσουν. Φαίνεται επίσης πως συχνά δεν μπορούν να αναγνωρίσουν τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων και τις δεξιότητες που χρειάζονται για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και τη δημιουργία σχέσεων. Το γεγονός αυτό, αποτελεί σημαντικό εμπόδιο, καθώς η συμμετοχή σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες προσδιορίζεται ως σημαντικός παράγοντας για την επιτυχημένη κοινοτική προσαρμογή και την καλύτερη ποιότητα ζωής (Duvdevany, 2008).

Μερικές φορές δημιουργούνται κάποιες υπηρεσίες, κυρίως μέσα σε κοινότητες, που βοηθούν τα άτομα με νοητική αναπηρία να γνωρίσουν περισσότερο κόσμο και να

δημιουργήσουν φιλίες. Αυτό γίνεται κυρίως με την ενίσχυση των ενηλίκων με νοητική αναπηρία για συμμετοχή σε κοινοτικές δραστηριότητες, δίνοντας τους έτσι την ευκαιρία να συναντήσουν περισσότερα άτομα (Mirfin-Veitch, 2003). Η αποσπασματική βέβαια προσπάθεια για ενίσχυση των νέων με νοητική αναπηρία ώστε να συνάψουν φιλικές σχέσεις, δεν αρκεί. Οι νέοι αυτοί, όπως και όλοι οι άνθρωποι, χρειάζονται φίλους και η φιλία είναι σημαντική στη ζωή τους. Μάλιστα, έρευνες δείχνουν πως χρειάζονται περισσότερους από έναν φίλους (Mirfin-Veitch, 2003). Αυτό δείχνει πως είναι απαραίτητο να γίνονται συστηματικές προσπάθειες για τη συμπερίληψη αυτών των ατόμων και την ενίσχυση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων, αλλά και την αύξηση των ευκαιριών του να συναντούν νέους ανθρώπους ή αν έχουν ήδη δημιουργήσει μία φιλία, να μπορούν να βλέπουν τους φίλους τους και να χτίζουν τη φιλία τους πάνω σε κοινές εμπειρίες και βιώματα. Στην επίλυση αυτού του προβλήματος, θα μπορούσε να βοηθήσει η υλοποίηση προγραμμάτων που θα ενισχύουν και θα διευκολύνουν τη δημιουργία και τη διατήρηση υποστηρικτικών σχέσεων, καθώς και τη συμμετοχή σε δραστηριότητες αναψυχής (Dundevany, 2008).

1.5 Σκοπός της έρευνας – Ερευνητικά ερωτήματα

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ ηλικίας 13 έως 26. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθεί η ποιότητα της φιλίας, λαμβάνοντας υπόψη ποια είναι τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν μια ποιοτική φιλική σχέση.

Παράλληλα, θα μελετηθεί και το αίσθημα της μοναξιάς, καθώς επίσης και η αναζήτηση για τυχόν συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών. Επιπλέον, τα παραπάνω στοιχεία μελετώνται συγκριτικά με τα δημογραφικά στοιχεία, ενώ ταυτόχρονα αναζητούνται και οι μεταξύ τους συσχετίσεις.

Ενδεικτικά, τα ερευνητικά ερωτήματα που αναμένεται να απαντηθούν είναι τα εξής:

1. *Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων και το αίσθημα μοναξιάς σχετίζονται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων (π.χ. φύλο, ηλικία, κλπ);*
2. *Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων των συμμετεχόντων σχετίζεται με το αίσθημα μοναξιάς;*

2^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας

2.1 Ερευνητική στρατηγική

Η επιστημονική μεθοδολογία είναι το εργαλείο που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία μιας συστηματικής και εντατικής έρευνας σε μια συγκεκριμένη πραγματικότητα. Περιλαμβάνει τη μελέτη των μεθόδων ή των οργάνων που είναι απαραίτητα για την προετοιμασία ενός επιστημονικού εγγράφου. Ο Flanagan (2013) ισχυρίζεται ότι η επιστημονική μεθοδολογία είναι το πιο ισχυρό εργαλείο για την ανακάλυψη νέων θεωριών και αληθειών για τον κόσμο. Χρησιμοποιώντας την επιστημονική μέθοδο, οι ερευνητές μπορούν να επικυρώσουν εμπειρικά νέες θεωρίες.

Η έρευνα μπορεί να είναι ποιοτική ή ποσοτική. Η ποιοτική έρευνα εστιάζει στην κατανόηση ενός προβλήματος βαθύτερη από πριν. Δεν νοιάζεται για την αριθμητική αντιπροσωπευτικότητα. Επικεντρώνεται στην εξήγηση της δυναμικής των κοινωνικών σχέσεων που δεν είναι ποσοτικοποιήσιμες, όπως η κατανόηση και η εξήγηση πώς ένα πράγμα προκαλεί ένα άλλο. Από την άλλη πλευρά, η ποσοτική έρευνα μπορεί να ποσοτικοποιήσει τα δεδομένα. Ενδιαφέρεται για την αριθμητική αντιπροσωπευτικότητα και την εστίαση στην εξήγηση ενός πράγματος που προκαλεί το άλλο. Η ποσοτική έρευνα επικεντρώνεται στην αντικειμενικότητα και τα ποσοτικοποιήσιμα δεδομένα. Συνήθως χρησιμοποιεί επίσημες διαδικασίες και εργαλεία για τη συλλογή μετρήσεων μεταβλητών. Στη συνέχεια αναλύει αυτά τα δεδομένα χρησιμοποιώντας εμπειρικές μεθόδους. Η ποσοτική έρευνα είναι πιο κατάλληλη όταν είναι δυνατό να μετρηθούν πολλές μεταβλητές σε ένα δείγμα πληθυσμού. Οι ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν τις σχέσεις μεταξύ δύο μεταβλητών σε έναν πληθυσμό μεγάλης κλίμακας. Αυτές οι μέθοδοι περιλαμβάνουν τη συλλογή μετρήσιμων δεδομένων, τα οποία στη συνέχεια υποβάλλονται σε επεξεργασία με χρήση μαθηματικών, στατιστικών και υπολογισμών. Αυτές οι μέθοδοι χρησιμοποιούνται σε πολλές διαφορετικές επιστήμες, συμπεριλαμβανομένης της φυσικής, της βιολογίας και της ψυχολογίας (Cohen et al., 2008).

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε ποσοτική έρευνα για τη λήψη μετρήσιμων δεδομένων. Ο λόγος για αυτό είναι ότι ο πληθυσμός του δείγματος δεν μπορούσε να επηρεάσει τα αποτελέσματα, καθώς οι απαντήσεις δόθηκαν αυθόρμητα. Για τη συλλογή αυτών των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο ως εργαλείο συλλογής δεδομένων. Τα ερωτηματολόγια έχουν πλεονεκτήματα επειδή επιτρέπουν μια ευκολότερη κωδικοποίηση και ανάλυση επαγωγικών επιδράσεων. Οι συμμετέχοντες μπορούν να ολοκληρώσουν τις έρευνες στον ελεύθερο χρόνο τους, γεγονός που μειώνει το κόστος και τον χρόνο που αφιερώνει ο ερευνητής. Μπορούν επίσης να σταλούν με email ή ταχυδρομικά στους συμμετέχοντες, κάτι που είναι πολύ πιο βολικό από τις προσωπικές συνεντεύξεις (Ισαρη & Πούρκος, 2015).

2.2 Συμμετέχοντες

Το δείγμα της ποσοτικής έρευνας ήταν άτομα με νοητική αναπηρία. Συγκεκριμένα στην έρευνα έλαβαν μέρος άτομα με νοητική αναπηρία ηλικίας 13 έως 26 ετών που προσεγγίστηκαν σε Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης (ΚΔΑΠ) των εξής περιοχών: Σέρρες, Κιλκίς, Καβάλα, Θεσσαλονίκη, Χαλκιδική, Πέλλα, Ημαθία και επίσης, μοιράστηκε σε άτομα (χωρίς νοητική αναπηρία) που είχαν στο περιβάλλον τους άτομα με νοητική αναπηρία. Ο αριθμός των συμμετεχόντων ήταν 69. Ειδικότερα, στην έρευνα έλαβαν μέρος περισσότερα κορίτσια με ποσοστό 56,5% και ακολουθούν τα αγόρια με 43,5% (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Φύλο

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Αγόρι	30	43,5
Κορίτσι	39	56,5
Σύνολο	69	100,0

Σχετικά με την ηλικία των συμμετεχόντων η μέση τιμή ήταν τα 19,7 έτη ($\pm 3,73$ έτη) με ελάχιστη ηλικία συμμετοχής τα 12 έτη και μέγιστη τα 26 έτη (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Ηλικία

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Ηλικία	67	12,00	26,00	19,7612	3,73391
N (listwise)	67				

Όσον αφορά με ποιον κατοικούν οι συμμετέχοντες όλοι πλην ενός υποστήριξαν ότι μένουν με την οικογένειά τους (98,6%) (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Με ποιον κατοικείς

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Μένω με την οικογένειά μου	68	98,6
Μένω μόνος/η μου	1	1,4
Σύνολο	69	100,0

Από τους συμμετέχοντες οι περισσότεροι υποστήριξαν ότι φοιτούν σε ΕΕΕΕΚ με ποσοστό 43,5% και ακολουθούν όσοι φοιτούν σε ΕΕΝΕΕΓΥΛ με 10,1% και ενιαίο Γυμνάσιο ή Λύκειο με 15,9%. Ωστόσο, ένα 11,6% υποστήριξε ότι δεν φοιτά σε κάποια σχολική μονάδα (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Σχολική μονάδα

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ενιαίο Γυμνάσιο	6	8,7
Ενιαίο Λύκειο	5	7,2
ΕΠΑΛ	4	5,8
ΕΕΝΕΕΓΥΛ	7	10,1
ΕΕΕΕΚ	30	43,5
Μεταδευτεροβάθμια ΙΕΚ	5	7,2

Καμία	8	11,6
Άλλο	4	5,8
Σύνολο	69	100,0

Σε ερώτηση σχετικά με το αν το απόγευμα πηγαίνουν σε κάποιο ΚΔΑΠ, οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν θετικά με ποσοστό 76,8% (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Το απόγευμα πηγαίνεις σε κάποιο ΚΔΑΠ;

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ναι	53	76,8
Όχι	16	23,2
Σύνολο	69	100,0

Αναφορικά με το τι κάνουν στον ελεύθερο χρόνο τους οι συμμετέχοντες της έρευνας υποστήριξαν ότι πηγαίνουν βόλτες ή συναντούν τους φίλους τους. Επίσης, από πολλούς αναφέρθηκε ότι ακούν μουσική, ζωγραφίζουν ή ασχολούνται με Η/Υ, tablet ή κινητό τηλέφωνο. Άλλες απαντήσεις που δόθηκαν περιλάμβαναν την παρακολούθηση τηλεόρασης και ταινιών, τη γυμναστική, το διάβασμα και το θέατρο.

Στη συνέχεια, σε ερώτηση σχετικά με το αν έχουν φίλους/ες οι περισσότεροι απάντησαν θετικά με ποσοστό 95,7% (Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Έχεις φίλους/ες;

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ναι	66	95,7
Όχι	3	4,3
Σύνολο	69	100,0

Τέλος, σε ερώτηση σχετικά με το αν έχουν κολλητό/η φίλο/η οι περισσότεροι απάντησαν και πάλι θετικά με ποσοστό 71% (Πίνακας 7).

Πίνακας 7. Έχεις κολλητό/ή φίλο/η;

	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ναι	49	71,0
Όχι	20	29,0
Σύνολο	69	100,0

2.3 Διαδικασίες και εργαλεία της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το χρονικό διάστημα Μαρτίου – Μαΐου του 2022. Η διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου δεν απαιτούσε πάνω από 10 λεπτά. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε μέσω της πλατφόρμας Google forms και μοιράστηκε στους συμμετέχοντες ηλεκτρονικά μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Αρχικά, υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία με τα Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης και έπειτα, εφόσον δεχόντουσαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, το ερωτηματολόγιο και η αίτηση προς ενημέρωση γονέων στάλθηκαν ηλεκτρονικά. Παράλληλα, δόθηκαν οδηγίες για τον τρόπο συμπλήρωσης στην αρχή του ερωτηματολογίου. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου γινόταν από τα ίδια άτομα με νοητική αναπηρία, με τη βοήθεια ατόμων από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Ακολούθησε ο ίδιος τρόπος συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων από όλα τα άτομα. Επιπλέον, σε κάποιους φορείς χρειάστηκε ειδική έγκριση του Δ.Σ. για την υλοποίηση της έρευνας καθώς και η ενυπόγραφη υπεύθυνη δήλωση για την προστασία προσωπικών δεδομένων.

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα αποτελείται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιλάμβανε ερωτήσεις που συλλέγουν πληροφορίες σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων όπως φύλο, ηλικία, σχολική μονάδα φοίτησης και ύπαρξη φίλων και κολλητών. Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου έχει στόχο να διερευνήσει τις απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων. Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν στο μέρος αυτό βασίστηκαν στο εργαλείο των Parker και Asher (1993) σχετικά με τη φιλία και διατυπώθηκαν με απλό

τρόπο ώστε γίνονται πιο κατανοητές από τα άτομα με νοητική αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν 3 κλίμακες, οι οποίες είναι επιβεβαίωση και φροντίδα (validation and caring - 10 ερωτήσεις), συντροφικότητα και ψυχαγωγία (companionship and recreation - 5 ερωτήσεις) και οικειότητα και ανταλλαγή (intimate and exchange (6 ερωτήσεις). Όλες οι ερωτήσεις ήταν τύπου Likert 5 σημείων (από 1=Διαφωνώ απόλυτα μέχρι 5=Συμφωνώ απόλυτα).

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου έχει στόχο να διερευνήσει τις απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με το αίσθημα μοναξιάς. Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν στο μέρος αυτό βασίστηκαν στο εργαλείο των Gierveld και Tilburg (2006) σχετικά με τη μοναξιά και ο συνολικός τους αριθμός ήταν 6. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν 2 κλίμακες οι οποίες αφορούσαν ερωτήσεις σχετικά με τη συναισθηματική και κοινωνική μοναξιά. Όλες οι ερωτήσεις ήταν τύπου Likert 5 σημείων (από 1=Διαφωνώ απόλυτα μέχρι 5=Συμφωνώ απόλυτα).

2.4 Ανάλυση των δεδομένων

Η ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκαν πίνακες με συχνότητες, σχετικές συχνότητες και αθροιστικές συχνότητες. Για τις συσχετίσεις των δεδομένων πραγματοποιήθηκε επαγωγική στατιστική με τη χρήση των ελέγχων t-test και Pearson.

3^ο Κεφάλαιο: Αποτελέσματα

3.1 Ποιότητα φιλικών σχέσεων

Αρχικά, σχετικά με τις προτάσεις που συνιστούν την κλίμακα Επιβεβαίωση και φροντίδα της ποιότητας φιλικών σχέσεων, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί οι υψηλότεροι μέσοι όροι εμφανίστηκαν στις απόψεις ότι ο φίλος/η φίλη μου νοιάζεται για εμένα (Μ.Τ. 4,07), ο φίλος/η φίλη μου έχει καλές ιδέες για παιχνίδια (Μ.Τ. 4,04), ο φίλος/η φίλη μου λέει ότι είμαι καλός/ή στις δραστηριότητες του σχολείου (Μ.Τ. 3,88) και ο φίλος/η φίλη μου θα με ήθελε ακόμα κι αν οι άλλοι δεν θα με ήθελαν (Μ.Τ. 3,88). Ωστόσο, χαρακτηριστικό είναι ότι με όλες τις προτάσεις της κλίμακας Επιβεβαίωση και φροντίδα οι συμμετέχοντες συμφώνησαν σε βαθμό άνω του μετρίου (Πίνακας 8).

Πίνακας 8. Κλίμακα Επιβεβαίωση και φροντίδα

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Ο φίλος/η φίλη μου νοιάζεται για εμένα	69	1,00	5,00	4,0725	0,81021
Ο φίλος/η φίλη μου έχει καλές ιδέες για παιχνίδια	69	1,00	5,00	4,0435	0,84774
Ο φίλος/η φίλη μου λέει ότι είμαι καλός/ή στις δραστηριότητες του σχολείου	69	1,00	5,00	3,8841	0,60722
Ο φίλος/η φίλη μου θα με ήθελε ακόμα κι αν οι άλλοι δεν θα με ήθελαν	69	1,00	5,00	3,8841	0,84950
Ο φίλος/η φίλη μου με κάνει να αισθάνομαι σημαντικός/ή και ξεχωριστός/ή, όπως κι εγώ κάνω εκείνον/η	69	1,00	5,00	3,8551	0,73315
Ο φίλος/η φίλη μου με κάνει να νιώθω καλά με τις ιδέες μου	69	1,00	5,00	3,8551	0,71281
Ο φίλος/η φίλη μου δεν λέει στους άλλους τα μυστικά μου	69	1,00	5,00	3,8261	0,93866

Ο φίλος/η φίλη μου με υπερασπίζεται αν οι άλλοι μιλούν άσχημα για εμένα, χωρίς να το γνωρίζω	69	1,00	5,00	3,7681	0,80704
Ο φίλος/η φίλη μου λέει "συγγνώμη" αν με πληγώσει	69	1,00	5,00	3,7536	0,97627
Ο φίλος/η φίλη μου λέει ότι είμαι αρκετά έξυπνος/η	69	1,00	5,00	3,7391	0,74067

Όμοια, σχετικά με τις προτάσεις που συνιστούν την κλίμακα Συντροφικότητα και ψυχαγωγία της ποιότητας φιλικών σχέσεων, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί οι υψηλότεροι μέση όροι εμφανίστηκαν στις απόψεις ότι ο φίλος/η φίλη μου και εγώ κάνουμε πολύ διασκεδαστικά πράγματα μαζί (Μ.Τ. 4,15), ο φίλος/η φίλη μου με επιλέγει πάντα για τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια στο σχολείο όπως κι εγώ επιλέγω εκείνον/η (Μ.Τ. 3,89) και ο φίλος/η φίλη μου παίζει πάντα μαζί μου στο διάλειμμα (Μ.Τ. 3,71). Ωστόσο, χαρακτηριστικό είναι ότι με όλες τις προτάσεις της κλίμακας Συντροφικότητα και ψυχαγωγία οι συμμετέχοντες συμφώνησαν σε βαθμό άνω του μετρίου (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Κλίμακα Συντροφικότητα και ψυχαγωγία

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Ο φίλος/η φίλη μου και εγώ κάνουμε πολύ διασκεδαστικά πράγματα μαζί	69	1,00	5,00	4,1594	0,88489

Ο φίλος/η φίλη μου με επιλέγει πάντα για τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια στο σχολείο όπως κι εγώ επιλέγω εκείνον/η	69	1,00	5,00	3,8986	0,90983
Ο φίλος/η φίλη μου παίζει πάντα μαζί μου στο διάλειμμα	69	1,00	5,00	3,7101	0,98670
Ο φίλος/η φίλη μου κάθεται πάντα μαζί μου την ώρα του φαγητού	69	1,00	5,00	3,6667	0,99509
Ο φίλος/η φίλη μου έρχεται στο σπίτι μου επίσκεψη, όπως κι εγώ πηγαίνω στο δικό του/της	69	1,00	5,00	3,3768	1,13890

Τέλος, σχετικά με τις προτάσεις που συνιστούν την κλίμακα Οικειότητα και ανταλλαγή της ποιότητας φιλικών σχέσεων, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί οι υψηλότεροι μέση όροι εμφανίστηκαν στις απόψεις ότι ο φίλος/η φίλη μου μιλάει για πράγματα που τον/την στεναχωρούν, όπως και εγώ κάνω το ίδιο (Μ.Τ. 3,92), μιλάω στον φίλο/στη φίλη μου όταν είμαι θυμωμένος/η για κάτι που μου συνέβη (Μ.Τ. 3,88) και ο φίλος/η φίλη μου λέει τα μυστικά του/της και εγώ του/της λέω τα δικά μου (Μ.Τ. 3,886). Ωστόσο, χαρακτηριστικό είναι ότι με όλες τις προτάσεις της κλίμακας Οικειότητα και ανταλλαγή οι συμμετέχοντες συμφώνησαν σε βαθμό άνω του μετρίου (Πίνακας 10).

Πίνακας 10. Κλίμακα Οικειότητα και ανταλλαγή

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Ο φίλος/η φίλη μου μιλάει για πράγματα που τον/την στεναχωρούν, όπως και εγώ κάνω το ίδιο	69	1,00	5,00	3,9275	0,79185
Μιλώ στον φίλο/στη φίλη μου όταν είμαι θυμωμένος/η για κάτι που μου συνέβη	69	1,00	5,00	3,8841	0,84950
Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα μυστικά του/της και εγώ του/της λέω τα δικά μου	69	1,00	5,00	3,8696	0,90607
Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα προσωπικά του/της και εγώ του λέω τα δικά μου	69	1,00	5,00	3,8551	0,80942
Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα προβλήματά του σ' εμένα και εγώ του λέω τα δικά μου	69	1,00	5,00	3,8261	0,87374

Μιλάμε με το φίλο/τη φίλη μου, για το πώς να νιώθουμε καλύτερα αν είμαστε θυμωμένοι ο ένας με τον άλλον	69	1,00	5,00	3,7101	0,87618
---	----	------	------	--------	---------

3.2 Αίσθημα μοναξιάς

Το τελευταίο μέρος της έρευνας ασχολήθηκε το αίσθημα της μοναξιάς των ατόμων με νοητική αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να αναφέρουν σε ποιον βαθμό συμφωνούν με κάποιες προτάσεις που τους δόθηκαν και αφορούσαν τη μοναξιά.

Σχετικά με τις προτάσεις που συνιστούν την κλίμακα Συναισθηματική Μοναξιά, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί οι υψηλότεροι μέσοι όροι εμφανίστηκαν στις απόψεις ότι συχνά νιώθουν απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους (Μ.Τ. 2,95) και ότι τους λείπει να έχουν φίλους/ες κοντά τους (Μ.Τ. 2,62) (Πίνακας 11).

Πίνακας 11. Κλίμακα Συναισθηματική Μοναξιά

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Συχνά νιώθω απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους	69	1,00	5,00	2,9565	1,04930
Μου λείπει να έχω φίλους/ες κοντά μου	69	1,00	5,00	2,6232	1,03044

Βιώνω μια γενική αίσθηση του κενού. Νιώθω πως δεν έχω κανέναν κοντά μου	69	1,00	5,00	2,5072	,99444
---	----	------	------	--------	--------

Σχετικά με τις προτάσεις που συνιστούν την κλίμακα Κοινωνική Μοναξιά, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί οι υψηλότεροι μέσοι όροι εμφανίστηκαν στις απόψεις ότι υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες στους οποίους μπορούν να βασιστούν όταν έχουν προβλήματα (Μ.Τ. 2,46) και υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες που μπορούν να εμπιστευτούν απόλυτα (Μ.Τ. 2,44) (Πίνακας 12).

Πίνακας 12. Κλίμακα Κοινωνική Μοναξιά

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες στους οποίους μπορώ να βασιστώ όταν έχω προβλήματα	69	1,00	5,00	2,4638	,86738
Υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες που μπορώ να εμπιστευτώ απόλυτα	69	1,00	5,00	2,4493	1,02234
Υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι και φίλοι/ες που νιώθω κοντά τους	69	1,00	5,00	2,2609	,91799

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ένας συγκεντρωτικός πίνακας με τις υποκλίμακες της ποιότητας φιλικών σχέσεων και της μοναξιάς, όπου εμφανίζονται οι μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για την κάθε κλίμακα (Πίνακας 13).

Πίνακας 13. Μέσες τιμές υποκλιμάκων ποιότητας φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς

	N	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση
Επιβεβαίωση και φροντίδα	69	1,00	5,00	3,8681	0,58120
Συντροφικότητα και ψυχαγωγία	69	1,00	5,00	3,7623	0,75714
Οικειότητα και ανταλλαγή	69	1,00	5,00	3,8454	0,62251
Συναισθηματική Μοναξιά	69	1,00	5,00	2,6957	0,78744
Κοινωνική Μοναξιά	69	1,00	5,00	2,3913	0,78165

3.3 Δείκτης Cronbach alpha και έλεγχος Pearson

Για να διερευνηθεί η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου της ποιότητας των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος μοναξιάς, πραγματοποιήθηκε έλεγχος αξιοπιστίας. Η εσωτερική συνοχή υπολογίστηκε μέσω του συντελεστή alpha του Cronbach. Τα αποτελέσματα του ελέγχου δείχνουν ικανοποιητική αξιοπιστία για το σύνολο των ερωτήσεων. Όμοια, ικανοποιητική αξιοπιστία προκύπτει και για τις επιμέρους διαστάσεις της ποιότητας των φιλικών σχέσεων: επιβεβαίωση και φροντίδα $a=0,896 > 0,7$, συντροφικότητα και ψυχαγωγία $a=0,825 > 0,7$ και οικειότητα και ανταλλαγή $a=0,825 > 0,7$. Η αξιοπιστία για την κλίμακα της συναισθηματικής μοναξιάς βρέθηκε πιο χαμηλά ικανοποιητική $a=0,653 < 0,7$, ενώ η κλίμακα της κοινωνικής μοναξιάς βρέθηκε ικανοποιητική $a=0,780 < 0,7$ (Πίνακας 14).

Πίνακας 14. Αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής

	Cronbach's Alpha	N of Items
Επιβεβαίωση και φροντίδα	0,896	10
Συντροφικότητα και ψυχαγωγία	0,825	5
Οικειότητα και ανταλλαγή	0,825	6
Συναισθηματική μοναξιά	0,653	3
Κοινωνική μοναξιά	0,780	3

Στη συνέχεια, έγινε συσχέτιση προκειμένου να διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα φιλικών σχέσεων και στο αίσθημα μοναξιάς ($p=0,003<0,05$) (Πίνακας 15).

Πίνακας 15. Συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα φιλικών σχέσεων και στο αίσθημα μοναξιάς

		Μοναξιά
Ποιότητα φιλικών σχέσεων	Pearson Correlation	-0,352*
		0,003

Ειδικότερα, σχετικά με τις διαστάσεις της ποιότητας φιλικών σχέσεων και τις διαστάσεις της μοναξιάς, από τον στατιστικό έλεγχο που έγινε βρέθηκε ότι η κοινωνική μοναξιά σχετίζεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με όλες τις διαστάσεις της ποιότητας φιλικών σχέσεων ($p=0,000<0,01$). Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι όσο αυξάνεται η συμφωνία στις υποκλίμακες της ποιότητας φιλικών σχέσεων μειώνεται το αίσθημα κοινωνικής μοναξιάς (Πίνακας 16).

Πίνακας 16. Συσχέτιση ανάμεσα στις διαστάσεις της ποιότητας φιλικών σχέσεων και τις διαστάσεις της μοναξιάς

	Συναισθηματική μοναξιά	Κοινωνική μοναξιά
--	---------------------------	----------------------

Επιβεβαίωση και φροντίδα	Pearson Correlation	0,150 0,219	-0,547** 0,000
Συντροφικότητα και ψυχαγωγία	Pearson Correlation	0,010 0,934	-0,492** 0,000
Οικειότητα και ανταλλαγή	Pearson Correlation	-0,066 0,592	-0,509** 0,000

3.4 Επαγωγική στατιστική

Στη συνέχεια, έγιναν συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Αρχικά, έγινε έλεγχος για να διαπιστωθεί αν υπάρχει συσχέτιση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς.

Αρχικά, όσον αφορά το φύλο των συμμετεχόντων δεν εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά με την ποιότητα φιλικών σχέσεων και του αισθήματος μοναξιάς ($p>0,05$) (Πίνακας 18, βλ. Παράρτημα II).

Όσον αφορά την ηλικία των συμμετεχόντων επίσης δεν εντοπίστηκε να σχετίζεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με την ποιότητα φιλικών σχέσεων και του αισθήματος μοναξιάς ($p>0,05$) (Πίνακας 19, βλ. Παράρτημα II).

Το γεγονός αν οι συμμετέχοντες επισκέπτονται τα απογεύματα κάποιο ΚΔΑΠ δεν βρέθηκε να σχετίζεται σε στατιστικά σημαντικό βαθμό με την ποιότητα φιλικών σχέσεων και του αισθήματος μοναξιάς ($p>0,05$) (Πίνακας 20, βλ. Παράρτημα II).

Τέλος, όσον αφορά την ύπαρξη κολλητών φίλων, όμοια, εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μόνο με την ποιότητα φιλικών σχέσεων ($p=0,000<0,05$) και όχι με το αίσθημα μοναξιάς ($p>0,05$). Ειδικότερα βρέθηκε ότι υψηλότερη ποιότητα φιλικών σχέσεων εμφανίζουν όσοι συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι έχουν κολλητούς φίλους (Πίνακας 17).

Πίνακας 17. Συσχέτιση ύπαρξης κολλητού/ης με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς

	Κολλητός	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	
Ποιότητα φιλικών σχέσεων	Ναι	49	3,9973	0,40321	0,000
	Όχι	20	3,4039	0,76555	
Μοναξιά	Ναι	49	2,5238	0,56417	0,670
	Όχι	20	2,5917	0,67641	

4^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα – Συζήτηση - Προτάσεις

4.1 Συμπεράσματα της έρευνας

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία. Πιο συγκεκριμένα, έγινε προσπάθεια να μελετηθεί η ποιότητα της φιλίας, λαμβάνοντας υπόψη ποια είναι τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν μια ποιοτική φιλική σχέση. Παράλληλα, μελετήθηκε και το αίσθημα της μοναξιάς, καθώς επίσης και η αναζήτηση για τυχόν συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα προκύπτει ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία εκτιμούν ότι έχουν υψηλή ποιότητα φιλικών σχέσεων. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι σε όλες τις μεταβλητές που μελετήθηκαν και αφορούσαν τις φιλικές σχέσεις οι συμμετέχοντες συμφώνησαν σε υψηλό βαθμό. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έρχονται να συμφωνήσουν σε μεγάλο βαθμό με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία. Η φιλία αποτελεί μία σχέση μεταξύ ανθρώπων που συνδέονται με έναν κοινό σκοπό και είναι σχεδόν βέβαιο πως οι έφηβοι που δεν μπορούν να κατανοήσουν τον αμοιβαίο χαρακτήρα της φιλίας, την ανάγκη του να μοιράζεσαι και να εμπιστεύεσαι και την αμοιβαία κατανόηση, δε θα μπορέσουν να κάνουν φιλίες, ούτε άλλοι έφηβοι θα τους επιλέγουν για φίλους τους (Τσίτσικα και συν., 2016). Σύμφωνα με τον Mokhtari (2008) οι έφηβοι με νοητική αναπηρία, όπως όλοι οι έφηβοι, θέλουν να συμπεριλαμβάνονται στη ζωή των άλλων, να κάνουν φίλους και να αισθάνονται τη συναισθηματική υποστήριξη και συντροφιά (Mokhtari, 2008). Εντούτοις, όπως συμπληρώνουν οι Παπανικολάου και Ταβανλή (2016) τα γνωστικά ελλείμματα και τα προβλήματα στον λόγο και στη γλώσσα που παρουσιάζουν αρκετές φορές τα άτομα με νοητική αναπηρία, επηρεάζουν τον τρόπο που επικοινωνούν με τους άλλους. Οι δυσκολίες αυτές σε συνδυασμό με τις ελλείψεις κοινωνικές δεξιότητες επηρεάζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία και ιδιαίτερα τη σύναψη φιλικών σχέσεων.

Από την παρούσα έρευνα αναδείχτηκε ότι οι φίλοι των συμμετεχόντων νοιάζονται για αυτούς, έχουν καλές ιδέες για παιχνίδια, τους λένε ότι είναι καλοί στις δραστηριότητες του σχολείου, τους θέλουν ακόμα κι αν οι άλλοι όχι. Επίσης, βρέθηκε ότι οι συμμετέχοντες με τους φίλους τους κάνουν πολύ διασκεδαστικά πράγματα μαζί και επιλέγουν ο ένας τον άλλον για παρέα. Επιπλέον, προέκυψε ότι οι φίλοι των συμμετεχόντων μιλάνε για πράγματα που τους στεναχωρούν και λένε τα μυστικά τους. Αυτά τα στοιχεία συνάδουν με τον τρόπο που ορίζει ο Berndt (2002) την «καλή» φιλία, ο οποίος λέει πως χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα υποστήριξης, αίσθηση ασφάλειας, εγγύτητας, συντροφικότητας και χαμηλά επίπεδα συγκρούσεων (Mokhtari, 2008).

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα της έρευνας που τέθηκε διερευνούσε αν η ποιότητα των φιλικών σχέσεων και το αίσθημα μοναξιάς σχετίζονται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Από τις συσχετίσεις που έγιναν στην παρούσα έρευνα, αναδείχτηκε ότι η ποιότητα φιλικών σχέσεων δεν σχετίζεται με το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων, ούτε με το γεγονός ότι επισκέπτονται κάποιο ΚΔΑΠ. Αντίθετα, βρέθηκε ότι σχετίζεται με το γεγονός ότι έχουν κολλητούς φίλους. Διάφορες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με τα χαρακτηριστικά των φίλων με νοητική αναπηρία. Για παράδειγμα, έρευνα των Cucklekai Wilson (2002) σε εφήβους με σύνδρομο Down, έδειξε πως οι έφηβοι θεωρούσαν φίλο τους, όποιον αισθανόταν πως είναι ευγενικός, πως τους δίνει λίγη προσοχή, τους αρέσουν ίδια πράγματα ή ότι μπορούν να του ζητήσουν βοήθεια (Mokhtari, 2008). Επίσης, έρευνα σχετικά με τον βαθμό ευχαρίστησης των ατόμων με ήπια έως οριακή νοητική αναπηρία, από τα κοινωνικά τους δίκτυα, έδειξε πως τα άτομα αυτά ήταν ικανοποιημένα από τη σχέση τους με την οικογένεια και τους επαγγελματίες και αυτό τους έδινε μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και ποιότητα ζωής (Wilson et al., 2017). Σύμφωνα με την Αναγνωστάκη (2008) μία κακής ποιότητας φιλία στην παιδική ηλικία χαρακτηρίζεται από αίσθημα δυσαρέσκειας, μοναξιάς, χαμηλή αυτοεκτίμηση και συγκρούσεις. Αρκετές φορές οι νέοι με αναπηρία φαίνεται πως έχουν χαμηλότερης ποιότητας φιλίες σε σχέση με τους τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλίκους τους, γεγονός το οποίο μπορεί να οφείλεται στο περιορισμένο περιβάλλον στο οποίο μένουν αυτές οι φιλίες, δηλαδή σχεδόν αποκλειστικά

στον χώρο του σχολείου (Matheson et al., 2007). Τέλος, οι Tipton και συνεργάτες (2013) υποστήριξαν ότι ενώ στους εφήβους και τους νέους οι φιλίες χαρακτηρίζονται από υποστήριξη, σταθερότητα, εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα, στους νέους με νοητική αναπηρία οι φιλίες δεν αναπτύσσονται με τον ίδιο τρόπο και συνήθως δεν διατηρούνται κατά τη μετάβαση από την παιδική στην εφηβική ηλικία. Μάλιστα, παρατηρείται πως οι νέοι με νοητική αναπηρία έχουν λίγους φίλους, αλλά και περιορισμένες ευκαιρίες για συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες (Tipton et al., 2013).

Από την άλλη όσον αφορά το αίσθημα μοναξιάς των ατόμων με νοητική αναπηρία, από την παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που νιώθουν άτομα κοντά τους και μπορούν να τους εμπιστευτούν απόλυτα ή να βασιστούν σε αυτούς όταν έχουν προβλήματα. Επίσης, τα άτομα με νοητική αναπηρία υποστήριξαν ότι δεν νιώθουν συχνά απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους, δεν τους λείπει να έχουν φίλους/ες κοντά τους και δεν βιώνουν γενικά αίσθηση μοναξιάς. Σύμφωνα με την Παπουτσάκη (2007) τα παιδιά με νοητική αναπηρία αντιλαμβάνονται τη μοναξιά ως τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν ή ως την έλλειψη φιλικών σχέσεων, όμως, λόγω των ελλειμμάτων στις νοητικές ικανότητες, δεν μπορούν να αντιληφθούν την πιθανότητα αίσθησης μοναξιάς, αν κάποιος βρίσκεται σε ένα περιβάλλον με άλλους ανθρώπους. Επίσης, οι Beutel και συνεργάτες (2017) αναφέρουν πως το αίσθημα μοναξιάς στα παιδιά με νοητική αναπηρία είναι κατά 10,5% υψηλότερο σε επιπολασμό σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, κάτι που επιβεβαιώνει και έρευνα του Guralnick (2006), ο οποίος υποστήριξε πως περίπου το 60%-65% των νέων με νοητική αναπηρία αντιμετωπίζει πρόβλημα με τη σύναψη φιλικών σχέσεων (Alexandra et al., 2018).

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα της έρευνας που τέθηκε διερευνούσε αν η ποιότητα των φιλικών σχέσεων των συμμετεχόντων σχετίζεται με το αίσθημα μοναξιάς. Από τις συσχετίσεις που έγιναν στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι το αίσθημα μοναξιάς δεν σχετίζεται με το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων. Σε αντίθεση με την ποιότητα φιλικών σχέσεων το αίσθημα μοναξιάς δεν βρέθηκε να σχετίζεται ούτε με το αν τα άτομα με νοητική αναπηρία επισκέπτονται κάποιο ΚΔΑΠ, αλλά ούτε με το γεγονός ότι

έχουν φίλους ή με το γεγονός ότι έχουν κολλητούς φίλους. Ωστόσο, το αίσθημα μοναξιάς βρέθηκε να σχετίζεται με την ποιότητα φιλικών σχέσεων, όπου συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι όσο αυξάνεται η ποιότητα φιλικών σχέσεων μειώνεται το αίσθημα μοναξιάς. Σύμφωνα με την Παπουτσάκη (2007) η μοναξιά μπορεί να οφείλεται σε παράγοντες σχετικούς με την προσωπικότητα του ατόμου, όπως είναι η εσωστρέφεια, αλλά και σε περιβαλλοντικούς, όπως η κοινωνική απομόνωση, η έλλειψη ενίσχυσης από το περιβάλλον για να δημιουργηθούν φιλικές σχέσεις ή μπορεί να είναι και συνδυασμός προσωπικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Μπορεί ακόμη, σύμφωνα με τον Weiss (1973) να προκαλείται από την έλλειψη προσκόλλησης, την έλλειψη ικανοποίησης του ατόμου από το κοινωνικό του δίκτυο, τη μη αναγνώριση του ατόμου από την ομάδα που ανήκει, την έλλειψη εμπιστοσύνης και καθοδήγησης από την ομάδα, καθώς και την ελλιπή παροχή βοήθειας και συναισθηματικής υποστήριξης (Παπουτσάκη, 2007).

4.2 Συζήτηση των ευρημάτων της έρευνας

Η παρούσα έρευνα σχετίζεται με τη διερεύνηση των απόψεων της ποιότητας των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία και μελέτησε το αίσθημα της μοναξιάς των ατόμων αυτών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, προκύπτει ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν γενικά υψηλή ποιότητα φιλικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, αναδείχτηκε ότι οι φίλοι των συμμετεχόντων νοιάζονται για αυτούς, έχουν καλές ιδέες για παιχνίδια, τους λένε ότι είναι καλοί στις δραστηριότητες του σχολείου, τους θέλουν ακόμα κι αν οι άλλοι όχι. Επίσης, βρέθηκε ότι οι συμμετέχοντες με τους φίλους τους κάνουν πολύ διασκεδαστικά πράγματα μαζί και επιλέγουν ο ένας τον άλλον για παρέα. Επιπλέον, προέκυψε ότι οι φίλοι των συμμετεχόντων μιλάνε για πράγματα που τους στεναχωρούν και λένε τα μυστικά τους. Όσον αφορά το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε και αφορούσε το αν η ποιότητα των φιλικών σχέσεων και το αίσθημα μοναξιάς σχετίζονται με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων βρέθηκε ότι η ποιότητα φιλικών σχέσεων σχετίζεται με το γεγονός ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία

επισκέπτονται κάποιο ΚΔΑΠ, με το γεγονός ότι έχουν φίλους και με το γεγονός ότι έχουν κολλητούς φίλους.

Από την άλλη όσον αφορά το αίσθημα μοναξιά των ατόμων με νοητική αναπηρία, από την παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που νιώθουν άτομα κοντά τους και που μπορούν να εμπιστευτούν απόλυτα ή να βασιστούν όταν έχουν προβλήματα. Επίσης, τα άτομα με νοητική αναπηρία υποστήριξαν ότι δεν νιώθουν συχνά απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους, δεν τους λείπει να έχουν φίλους/ες κοντά τους και δεν βιώνουν γενικά αίσθηση μοναξιάς. Από τις συσχετίσεις που έγιναν στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι το αίσθημα μοναξιάς σχετίζεται με την ποιότητα φιλικών σχέσεων, όπου συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι όσο αυξάνεται η ποιότητα φιλικών σχέσεων μειώνεται το αίσθημα μοναξιάς. Συνεπώς, απαντάται το ερευνητικό ερώτημα που διερευνούσε αν η ποιότητα των φιλικών σχέσεων των συμμετεχόντων σχετίζεται με το αίσθημα μοναξιάς.

Η διατήρηση μιας φιλίας, όπως προαναφέρθηκε απαιτεί κόπο και προσπάθεια, όμως για τους νέους με νοητική αναπηρία υπάρχουν επιπλέον εμπόδια που αντιμετωπίζουν προσπαθώντας να κρατήσουν μία φιλία και έτσι οδηγούνται στη μοναξιά (Mirfin-Veitch, 2003). Η υψηλή ποιότητα φιλίας ορίζεται συχνά από υψηλά επίπεδα οικειότητας, συντροφικότητας, εγγύτητας και χαμηλών επιπέδων σύγκρουσης. Οι ποιοτικές φιλίες αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου και μπορεί να επηρεαστούν τόσο από προβλήματα συμπεριφοράς όσο και από κοινωνικές δεξιότητες. Το να έχεις φίλους είναι μια σημαντική πτυχή της κοινωνικής ανάπτυξης και αντανακλά ένα επίπεδο κοινωνικής ικανότητας ιδιαίτερα σημαντικό κατά τη διάρκεια της. Το να έχει κανείς φίλους κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας έχει αποδειχθεί ότι προβλέπει καλύτερα αποτελέσματα στην ενήλικη ζωή αυξάνοντας την αυτοεκτίμηση και τις διαπροσωπικές ικανότητες (Buhrmester 1996). Η ποιότητα της φιλίας, αντί ο αριθμός των φίλων ή ο χρόνος που αφιερώνεται μαζί τους, είναι μία από τις πιο σημαντικές πτυχές της ανάπτυξης της φιλίας στην εφηβεία (Ciairano et al. 2007). Η υψηλότερη ποιότητα φιλίας σχετίζεται με βελτιωμένη ευημερία και υψηλότερες βαθμολογίες αυτοεκτίμησης, αλλά και καλύτερη σχολική προσαρμογή (Ciairano et al.2007). Τέλος, τα παιδιά με νοητική αναπηρία που

έχουν υπανάπτυκτες κοινωνικές δεξιότητες μπορεί να έχουν χαμηλότερης ποιότητας φιλίες από εκείνα χωρίς αναπηρία (Wiener & Tardif, 2004).

4.3 Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί που εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας αφορούσαν κυρίως περιορισμούς που σχετίζονται με τις ποσοτικές έρευνες που πραγματοποιούνται και έχουν να κάνουν με ζητήματα κατανόησης από τους συμμετέχοντες του ερωτηματολογίου. Εντούτοις, έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα με την ύπαρξη διευκρινιστικών οδηγιών στην εισαγωγή του ερωτηματολογίου. Επίσης, υπήρξε περιορισμός δείγματος συμμετεχόντων λόγω συγκεκριμένης ηλικίας που χρειαζόταν για την έρευνα. Ένας ακόμα περιορισμός που εντοπίστηκε ήταν ο χαμηλός δείκτης Cronbach α στην κλίμακα μοναξιά. Τέλος, σημαντικός περιορισμός της έρευνας ήταν το γεγονός, ότι τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν δεν είναι πρόσφατα, αλλά αφορούν έρευνες που έγιναν πιο παλιά σε προηγούμενες χρονιές, ωστόσο θεωρήθηκε ότι ανταποκρίνονται επαρκώς στο σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας και για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν.

4.4 Επιπτώσεις της έρευνας στην Ειδική Αγωγή και την Αποκατάσταση

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερα άτομα με νοητική αναπηρία ζουν στην κοινότητα. Ωστόσο, αυτά τα άτομα συχνά αποτυγχάνουν να προσαρμοστούν στη ζωή στην κοινότητα. Ένας από τους σημαντικούς λόγους είναι πως δεν γνωρίζουν πως να χρησιμοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο τους με ικανοποιητικό τρόπο για να δημιουργήσουν ουσιαστικές κοινωνικές σχέσεις. Φαίνεται επίσης πως συχνά δεν μπορούν να αναγνωρίσουν τη σημασία των κοινωνικών σχέσεων. Το γεγονός αυτό, αποτελεί σημαντικό εμπόδιο, καθώς η συμμετοχή σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες προσδιορίζεται ως σημαντικός παράγοντας για την επιτυχημένη κοινοτική προσαρμογή και την καλύτερη

ποιότητα ζωής (Dundevany, 2008). Η αποσπασματική προσπάθεια για ενίσχυση των νέων με νοητική αναπηρία ώστε να συνάψουν φιλικές σχέσεις, δεν αρκεί. Έρευνες δείχνουν πως τα άτομα αυτά χρειάζονται περισσότερους από έναν φίλους (Mirfin-Veitch, 2003). Αυτό δείχνει πως είναι απαραίτητο να γίνονται συστηματικές προσπάθειες για τη συμπερίληψη αυτών των ατόμων και την ενίσχυση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων, αλλά και την αύξηση των ευκαιριών του να συναντούν νέους ανθρώπους ή αν έχουν ήδη δημιουργήσει μία φιλία, να μπορούν να βλέπουν τους φίλους τους και να χτίζουν τη φιλία τους πάνω σε κοινές εμπειρίες και βιώματα. Στην επίλυση αυτού του προβλήματος, θα μπορούσε να βοηθήσει η υλοποίηση προγραμμάτων που θα ενισχύουν και θα διευκολύνουν τη δημιουργία και τη διατήρηση υποστηρικτικών σχέσεων, καθώς και θα τη συμμετοχή σε δραστηριότητες αναψυχής (Dundevany, 2008).

Προκειμένου να βελτιωθεί σημαντικά η κοινωνική ένταξη των ατόμων με νοητικές αναπηρίες, η κοινωνία στο σύνολό της πρέπει να έχει επίγνωση του θέματος. Αυτό θα επέτρεπε σημαντικά άλματα για εξέλιξη. Ο καθένας μπορεί να καταβάλει προσπάθεια για να διασφαλίσει την ευημερία και την υψηλή ποιότητα ζωής για τα άτομα με διανοητική αναπηρία. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί δίνοντάς τους ίσες ευκαιρίες να συμμετέχουν στην κοινότητά τους και να αλληλεπιδρούν με άλλα μέλη. Η αντιμετώπιση του άγχους, των συναισθημάτων και η επίλυση προβλημάτων είναι μέθοδοι για τη διατήρηση επιτυχημένων φιλικών σχέσεων. Ωστόσο, το επίπεδο κοινωνικής υποστήριξης που έχει κάποιος είναι ένας βασικός δείκτης για ψυχολογικά ζητήματα όπως η μοναξιά. Αυτό οφείλεται στην κοινωνική πίεση που βιώνει το άτομο λόγω της κατάστασής του—όπως η ψυχική του υγεία—και η έλλειψη υποστήριξης από άλλους. Η εκπαίδευση για τη βελτίωση των κοινωνικών δικτύων και την έκφραση συναισθημάτων βοηθά στην ανακούφιση των συναισθημάτων της μοναξιάς. Επιπλέον, η χρήση γνωστικών προσεγγίσεων μειώνει τα συναισθήματα μοναξιάς. Υπάρχουν πολλές μέθοδοι που έχουν σχεδιαστεί για την αύξηση της αυτοεκτίμησης. Αυτές οι μέθοδοι επικεντρώνονται στους ρόλους που παίζουν οι άνθρωποι σε όλη τους τη ζωή και στην αξία που αντλούν από αυτούς. Μερικά παραδείγματα είναι ο καθορισμός προσωπικών στόχων, η αποσαφήνιση της εικόνας του εαυτού, ο καθορισμός προσδοκιών για φίλιες και η κατανόηση των αρχών του

αυτοπροσδιορισμού. Κατά συνέπεια, οι οικογένειες και οι δάσκαλοι θα πρέπει να εφαρμόσουν αυτές τις στρατηγικές κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών διαδικασιών. Παρατηρώντας την επιτυχία ή την αποτυχία ενός στόχου, οι άνθρωποι μπορούν σταδιακά να ανακαλύψουν περισσότερα για τον εαυτό τους. Αυτό μπορεί να αυξήσει την αυτοεκτίμησή τους και να βελτιώσει τις φιλίες τους. Μπορεί επίσης να τους βοηθήσει να καθορίσουν τον ρόλο τους στις κοινωνικές ομάδες. Οι επαγγελματίες μπορούν να συνεργαστούν με οικογένειες για να βοηθήσουν άτομα με αυτόν τον τρόπο. Κάτι τέτοιο μπορεί να μειώσει τα αισθήματα μοναξιάς σε όσους υποφέρουν από αυτά.

Αν και οι ενήλικες με νοητική υστέρηση δυσκολεύονται να επιτύχουν συμμετοχή στην κοινότητα, αυτός ο στόχος είναι σημαντικός για όλα τα άτομα με αναπηρίες. Ωστόσο, οι ενήλικες με αναπηρίες είναι πιο πιθανό να είναι κοινωνικά απομονωμένοι εάν μένουν με τις οικογένειές τους ή χρησιμοποιούν διαχωρισμένες δομές για τη φροντίδα τους. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι απαιτούνται περισσότερες ευκαιρίες για αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων χωρίς αναπηρίες και των ατόμων με αναπηρίες για να μειωθούν οι αρνητικές αντιλήψεις για την αναπηρία. Επιπλέον, οι φιλικές σχέσεις μεταξύ τους θα αυξάνονταν ως αποτέλεσμα αυτών των αλληλεπιδράσεων. Η μείωση της αρνητικής αντίληψης για την αναπηρία θα έκανε αυτούς τους ενήλικες να νιώθουν ότι ανήκουν σε μια υποστηρικτική και αξιόπιστη δομή αντί να αισθάνονται απομονωμένοι. Αυτό το συναίσθημα σχετίζεται αντιστρόφως με τη μοναξιά. Είναι το βασικό κατασκευάσμα της αίσθησης ότι ανήκει κανείς σε μια διαθέσιμη και υποστηρικτική δομή. Είναι απαραίτητο να υπάρχει τόσο κοινωνική όσο και κοινοτική οργάνωση προκειμένου να ξεπεραστεί το στίγμα που περιβάλλει την ψυχική ασθένεια. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητο το κράτος να λάβει μέτρα κατά του στίγματος. Κάτι τέτοιο θα επιτρέψει στα άτομα με νοητικές αναπηρίες να συμπεριληφθούν στην κοινωνία. Πιστεύεται ότι τα περισσότερα άτομα με ψυχικές ασθένειες ζουν με τις οικογένειές τους – κάτι που θα άρει τα εμπόδια για την κοινωνική ένταξη. Επιπλέον, οι δάσκαλοι, οι εργαζόμενοι στην υγειονομική περίθαλψη και οι φροντιστές θα πρέπει να γνωρίζουν το στίγμα και να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα. Προκειμένου να σημειωθεί σημαντική πρόοδος στην ένταξη ατόμων με ψυχικές ασθένειες στην κοινωνία, η κοινωνία πρέπει να έχει επίγνωση

του θέματος. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια όλων, γι' αυτό είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί η υγεία και η βελτιωμένη ποιότητα ζωής για τα άτομα με νοητική αναπηρία. Θα πρέπει να τους παρέχονται ίσες ευκαιρίες να συμμετέχουν στην κοινότητα και να αλληλεπιδρούν με τα μέλη της.

4.5 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Τα συμπεράσματα της μελέτης αφορούν αποκλειστικά τους συμμετέχοντες που συμμετείχαν στην έρευνα και τις απόψεις τους για την ποιότητα των φιλικών σχέσεων των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία και το αίσθημα της μοναξιάς των ατόμων αυτών. Ως μια πρόταση για μελλοντική έρευνα προτείνεται η διενέργεια έρευνας που θα διερευνά τις απόψεις μεγαλύτερου δείγματος συμμετεχόντων, σε πανελλαδικό επίπεδο, με σκοπό τη δημιουργία συγκριτικών αποτελεσμάτων μεταξύ περιοχών. Επίσης, τα ευρήματα της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη διενέργεια έρευνας που θα διερευνά τις απόψεις εκτός των ατόμων με νοητική αναπηρία και τις απόψεις των φίλων τους ή των συγγενικών τους προσώπων και να αποτελέσουν βάση για περαιτέρω μελέτη και έρευνα. Ακόμη, κρίνεται απαραίτητο να επαναληφθεί η συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιώντας τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές μεθόδους. Συνιστάται η χρήση μιας συνδυασμένης προσέγγισης που ενσωματώνει τον τριγωνισμό, δεδομένου ότι αυτό θα εξηγήσει την ποιότητα των φιλιών και τη μοναξιά σε άτομα με νοητική αναπηρία. Επιπλέον, οι μελέτες περιπτώσεων μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε σχετικά ερευνητικά σχέδια. Αυτά τα σχέδια μπορούν να περιλαμβάνουν μεθόδους για την ενίσχυση των φιλικών σχέσεων μεταξύ ενηλίκων με νοητικές αναπηρίες. Αυτά τα προγράμματα περιλαμβάνουν συνήθως εκπαίδευση κοινωνικών δεξιοτήτων και τεχνικές για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και τη μείωση της μοναξιάς.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- AGE UK. (2018). Loneliness and Isolation – understanding the difference and why it matters. <https://www.ageuk.org.uk/our-impact/policy-research/loneliness-research-and-resources/loneliness-isolation-understanding-the-difference-why-it-matters/>
- Alexandra, P., Angela, H., & Ali, A. (2018). Loneliness in people with intellectual and developmental disorders across the lifespan: A systematic review of prevalence and interventions. *Journal of applied research in intellectual disabilities: JARID*, 31(5), 643–658. <https://doi.org/10.1111/jar.12432>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood: A theory of development form the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Beutel, M. E., Klein, E. M., Brähler, E., Reiner, I., Jünger, C., Michal, M., Wiltink, J., Wild, P. S., Münzel, T., Lackner, K. J., & Tibubos, A. N. (2017). Loneliness in the general population: prevalence, determinants and relations to mental health. *BMC psychiatry*, 17(1), 97. <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1262-x>
- Buhrmester, D. (1990). Intimacy of friendship, interpersonal competence, and adjustment during preadolescence and adolescence. *Child Development*, 61(4), 1101–1111. <https://doi.org/10.2307/1130878>
- Callus, A.M. (2017). Being friends means helping each other, making coffee for each other’: reciprocity in the friendships of people with intellectual disability. *Disability & Society*, 32(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1267610>
- Carter, E. W., Asmus, J., & Moss, C. K. (2013). Fostering friendships: supporting relationships among youth with and without developmental disabilities. *The Prevention*

- Researcher*, 20(2), 14-18.
<https://link.gale.com/apps/doc/A330251259/AONE?u=anon~3005f264&sid=googleScholar&xid=2da6ca05>
- Ciairano, S., Rabaglietti, E., Roggero, A., Bonino, S., & Beyers, W. (2007). Patterns of adolescent friendships, psychological adjustment and antisocial behavior: The moderating role of family stress and friendship reciprocity. *International Journal of Behavioral Development*, 31(6), 539–548. <https://doi.org/10.1177/0165025407080573>
- Clara, A. (1999). University Life and the Delay of Adulthood. In D. Aherne, P. Figge, & G. Rott (Eds). *Separation and Attachment in Higher Education* (147-154). Fedora Psyche Conference.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Methodology of educational research*. Athens: Metaichmio.
- DiTimmaso, E. & Spinner, B. (1997). Social and Emotional Loneliness: A re- examination of Weiss Typology of Loneliness. *Personal Individual Difference*, 22(3), 417-427.
[https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00204-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00204-8)
- Duvdevany, I. (2008). Do persons with intellectual disability have a social life? The Israeli reality. *Salud Pública De México*, 50, 222-229.
http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0036-36342008000800016
- Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers, with a historical introduction by David Rapaport*. International University Press.
- Flanagan, T. (2013). The scientific method and why it matters. *C2C Journal*, 7(1), 4-6.
- Georgiadi, M., Kalyva, E., Kourkoutas, E., & Tsakiris, V. (2012). Young children's attitudes toward peers with intellectual disabilities: effect of the type of school. *Journal of applied research in intellectual disabilities: JARID*, 25(6), 531–541.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2012.00699.x>
- Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2014). Vulnerability to Loneliness in People with Intellectual Disability: An Explanatory Model. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11(3), 192–199. <https://doi.org/10.1111/jppi.12089>
- Greenspan, S., & Shoutz, B. (1981). Why mentally retarded adults lose their jobs: Social

- incompetence as a factor in work adjustment. *Applied Research in Mental Retardation*, 2(1), 23-38. [https://doi.org/10.1016/0270-3092\(81\)90004-7](https://doi.org/10.1016/0270-3092(81)90004-7)
- Harris, J. C. (2006). *Intellectual Disability: Understanding Its Development, Causes, Classification, Evaluation, and Treatment*. Oxford University Press.
- Margalit, M. (2004). Loneliness and Developmental Disabilities: Cognitive and Affective Processing Perspectives. In H. N. Switzky (Ed.), *Personality and motivational systems in mental retardation*, Vol. 28, pp. 225–253). Elsevier Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0074-7750\(04\)28007-7](https://doi.org/10.1016/S0074-7750(04)28007-7)
- Matheson, C., Olsen, R. J., & Weisner, T. (2007). A good friend is hard to find: Friendship among adolescents with disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 112(5), 319-329. [https://doi.org/10.1352/0895-8017\(2007\)112\[0319:AGFIHT\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0895-8017(2007)112[0319:AGFIHT]2.0.CO;2)
- Merrells, J., Buchanan, A., & Waters, R. (2017). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 13-22, <https://doi.org/10.3109/13668250.2017.1310822>
- Malti, T., & Perren, S. (Eds.). (2016). *Soziale Kompetenz bei Kindern und Jugendlichen: Entwicklungsprozesse und Förderungsmöglichkeiten* (2nd ed.). Kohlhammer.
- Mirfin-Veitch, B. (2003). *Relationships and adults with an intellectual disability*. Donald Beasley Institute.
- Mokhtari, A. (2008). *Listening to the voices of adolescents with intellectual disabilities: Friendship experiences*. Queen's University.
- Pandey, S., & Agarwal, S. (2013). Transition to Adulthood for Youth with Disability: Issues for the Disabled Child and Family. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 17(3), 41-45. <https://doi.org/10.9790/0837-1734145>.
- Papoutsaki, K., Gena, A., & Kalyva, E. (2013). How do Children with Mild Intellectual Disabilities Perceive Loneliness? *Europe's Journal of Psychology*, 9(1), 51-61. <https://doi.org/10.5964/ejop.v9i1.489>
- Parker, J. G., & Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29(4), 611–621. <https://doi.org/10.1037/0012->

[1649.29.4.611](#)

- Pervin, L. P. & John, O. P. (2001). «Θεωρίες προσωπικότητας. Έρευνα και εφαρμογές». Εκδόσεις «Γυπωθήτω», Αθήνα.
- Petroutsou, A., Hassiotis, A., & Afia, A. (2018). Loneliness in people with intellectual and developmental disorders across the lifespan: A systematic review of prevalence and interventions. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(5), 643–658. <https://doi.org/10.1111/jar.12432>
- Rook, K. S. (1984). Promoting social bonding: Strategies for helping the lonely and socially isolated. *American Psychologist*, 39 (12), 1389–1407. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.12.1389>
- Salmon, N. (2012). ‘We just stick together’: how disabled teens negotiate stigma to create lasting friendship. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 57(4), 347-358. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2012.01541.x>
- Sigstad, H. M. H. (2016). Significance of friendship for quality of life in adolescents with mild intellectual disability: A parental perspective. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 41(4), 289–298. <https://doi.org/10.3109/13668250.2016.1200018>
- Subrahmanyam, K., Reich, S. M., Waechter, N., Espinoza, G. (2008). Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(6), 420–433. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.07.003>
- Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. Norton.
- Tipton, L. A., Christensen, L., & Blacher, J. (2013). Friendship quality in adolescents with and without an intellectual disability. *Journal of applied research in intellectual disabilities: JARID*, 26(6), 522–532. <https://doi.org/10.1111/jar.12051>
- van der Meer, L., Sigafoos, J., O'Reilly, M. F., & Lancioni, G. E. (2011). Assessing preferences for AAC options in communication interventions for individuals with developmental disabilities: a review of the literature. *Research in developmental disabilities*, 32(5), 1422–1431. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.02.003>
- Weiner, B. (2004). Social motivation and moral emotion: An attribution perspective. In M. J. Martinko (Ed.), *Attribution theory in the organizational sciences* (pp. 5–24).

Information Age Publishing.

- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge. MIT Press.
- Wiener, J., & Tardif, C. Y. (2004). Social and emotional functioning of children with learning disabilities: does special education placement make a difference?. *Learning disabilities research & practice*, 19(1), 20-32. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5826.2004.00086.x>
- Wilson, N. J., Jaques, H., Johnson, A., & Brotherton, M. L. (2017). From Social Exclusion to Supported Inclusion: Adults with Intellectual Disability Discuss Their Lived Experiences of a Structured Social Group. *Journal of applied research in intellectual disabilities: JARID*, 30(5), 847–858. <https://doi.org/10.1111/jar.12275>

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αναγνωστάκη, Λ. (2008). Οι σχέσεις φιλίας των παιδιών με τους συνομηλίκους και η σημασία τους για τη φυσιολογική συναισθηματική ανάπτυξή τους. *Brunel University, School of Social Sciences and Law*.
- Αρμπουνιώτη, Β., Κουτσοκλένη, Ι., Μαρνελάκης, Μ., (2007). *Κατηγορία αναπηρίας: Νοητική Υστέρηση*. Διαναπηρικός Οδηγός Επιμόρφωσης (ΕΠΕΑΕΚ). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Γενά, Α. (2001). Πρόγραμμα ένταξης παιδιών με αυτισμό στο νηπιαγωγείο και στην πρώτη δημοτικού βάσει κανονιστικών δεδομένων, *Ψυχολογία*, 8(1), 221-248.
- Δελασσούδας, Λ.Γ. (2006). *Εισαγωγή στην ειδική παιδαγωγική. Ποιότητα ζωής ατόμων με αναπηρία* (Τόμος Δ'). Ατραπός.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Κουρκούτας Η. (2000). Έφηβοι με ειδικές ανάγκες. Στο: Κυπριωτάκης Α. (2000). *Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής*. Πανεπιστήμιο Κρήτης, 843-860
- Λάπα, Χ., & Μαντζίκος, Κ. (2019). Εκπαίδευση της Δεξιότητας Συζήτησης σε Ομάδα Ατόμων με Αναπτυξιακές Αναπηρίες: Ένα Πρόγραμμα Παρέμβασης. *Έρευνα Στην Εκπαίδευση*, 8(1), 17-40. <https://doi.org/10.12681/hjre.19492>

- Λέκκα, Φ. (2010). *Δημιουργία και αξιολόγηση παρέμβασης μιας ψυχοκοινωνικής υποστηρικτικής υπηρεσίας « Από Φοιτητές για Φοιτητές»*. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Μπάρμπας, Γ., & Τρυποπούλου, Ο. (2018). Η ένταξη των μαθητών με νοητική ανεπάρκεια στην ομάδα των συνομηλίκων στο νηπιαγωγείο μέσα από το συλλογικό παιχνίδι - Μια πιλοτική έρευνα. *Έρευνα Στην Εκπαίδευση*, 7(1), 14-27.
<https://doi.org/10.12681/hjre.15786>
- Παπουτσάκη, Κ. (2007). *Ψυχοπαιδαγωγική ανάλυση των εκδηλώσεων της μοναξιάς σε παιδιά με ελαφρά νοητική υστέρηση*. Φιλοσοφική Σχολή. ΕΚΠΑ. doi: 10.12681/eadd/32870
- Παπανικολάου, Γ., & Ταβανλή, Χ. Μ. (2016). Η διδασκαλία γνωστικών δεξιοτήτων διαχείρισης χρόνου σε άτομα με ήπια και βαριά αναπηρία: σχεδιασμός και υλοποίηση ενός προγράμματος παρέμβασης μεσαίας διάρκειας. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1116-1130.
- Παυλίδου, Ε. (2015). Οι διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία ως διάσταση της ποιότητας ζωής: μελέτη των απόψεων των γονέων και των ατόμων με νοητική αναπηρία. *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*. Retrieved from
<https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/18706>
- Σούλης, Σ.Γ., Φωτιάδου, Ε., & Χριστοδούλου, Π. (2014). *Εγχειρίδιο Εκπαιδευτών Ενηλίκων*. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α).
- Στασινός, Δ. Π. (2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus. Για Μια Συμπεριληπτική ή Ολική Εκπαίδευση Στο Νέο Ψηφιακό Σχολείο Με Ψηφιακούς Πρωταθλητές*. Παπαζήση.
- Τσίτσικα, Α., Μπακούλα, Χ., & Γιωτάκος, Ο. (2016). Η φύση της εφηβείας. Στο Α. Τσίτσικα & Ο. Γιωτάκος (Επιμ). *Και ξαφνικά όλα αλλάζουν.. Η συναρπαστική περίοδος της εφηβείας*. Πεδίο.

Παράρτημα I

Φιλικές σχέσεις και μοναξιά

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας έχει ως στόχο να διερευνήσει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος της μοναξιάς των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ 13-26 ετών. Ευελπιστούμε ότι τα ευρήματα από την παρούσα έρευνα θα συμβάλουν στο να μελετηθεί αν οι έφηβοι και οι ενήλικες μπορούν να δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις καθώς και το πόσο μόνοι αισθάνονται στην καθημερινότητά τους. Το ερωτηματολόγιο θα απαντηθεί από άτομα με νοητική αναπηρία ηλικίας 13 έως 26 ετών και σε περίπτωση δυσκολίας τους μπορεί να απαντηθεί με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού ή του γονιού. Για τον λόγο αυτόν, η συμμετοχή σας μας είναι πολύτιμη!

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διαρκεί περίπου 10 λεπτά. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εμπιστευτική, οι απαντήσεις σας θα παραμείνουν ανώνυμες και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.

Σας ευχαριστούμε!

*** Απαιτείται**

1. Φύλο *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Αγόρι

Κορίτσι

—

Ηλικία *

3. Με ποιον κατοικείς; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Μένω με την οικογένειά μου
- Μένω μόνος/η μου
- Άλλο:
-

4. Σε ποια σχολική μονάδα φοιτάς; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Ενιαίο Γυμνάσιο
- Ενιαίο Λύκειο
- ΕΠΑΛ
- ΕΕΝΕΕΓΥΛ
- ΕΕΕΕΚ
- Μεταδευτεροβάθμια ΙΕΚ
- Καμία
-

Άλλο:

5. Το απόγευμα πηγαίνεις σε κάποιο ΚΔΑΠ; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

6. Τι κάνεις στον ελεύθερό σου χρόνο; *
-

7. Έχεις φίλους/ες; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

8. Έχεις κολλητό φίλο/η; *

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Ναι

Όχι

Για κάθε μια από τις 27 δηλώσεις παρακαλείσθε να δηλώσετε τη στάση σας, επιλέγοντας μια από τις παρεχόμενες απαντήσεις.

9. 1. Ο φίλος/η φίλη μου με κάνει να νιώθω καλά με τις ιδέες μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

10. 2. Ο φίλος/η φίλη μου λέει ότι είμαι καλός/ή στις δραστηριότητες του σχολείου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

11. 3. Ο φίλος/η φίλη μου με κάνει να αισθάνομαι σημαντικός/ή και ξεχωριστός/ή, όπως κι εγώ κάνω εκείνον/η.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

12. 4. Ο φίλος/η φίλη μου λέει ότι είμαι αρκετά έξυπνος/η.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

13. 5. Ο φίλος/η φίλη μου λέει "συγγνώμη" αν με πληγώσει.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

14. 6. Ο φίλος/η φίλη μου με υπερασπίζεται αν οι άλλοι μιλούν άσχημα για εμένα, χωρίς να το γνωρίζω.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

15. 7. Ο φίλος/η φίλη μου έχει καλές ιδέες για παιχνίδια.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

16. 8. Ο φίλος/η φίλη μου νοιάζεται για εμένα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος

- Συμφωνώ
 Συμφωνώ απόλυτα

17. 9. Ο φίλος/η φίλη μου θα με ήθελε ακόμα κι αν οι άλλοι δεν θα με ήθελαν.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
 Διαφωνώ
 Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
 Συμφωνώ
 Συμφωνώ απόλυτα

18. 10. Ο φίλος/η φίλη μου δεν λέει στους άλλους τα μυστικά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
 Διαφωνώ
 Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
 Συμφωνώ
 Συμφωνώ απόλυτα

19. 11. Ο φίλος/η φίλη μου κάθεται πάντα μαζί μου την ώρα του φαγητού.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

20. 12. Ο φίλος/η φίλη μου με επιλέγει πάντα για τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια στο σχολείο όπως κι εγώ επιλέγω εκείνον/η.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

21. 13. Ο φίλος/η φίλη μου παίζει πάντα μαζί μου στο διάλειμμα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιστος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

22. 14. Ο φίλος/η φίλη μου και εγώ κάνουμε πολύ διασκεδαστικά πράγματα μαζί.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

23. 15. Ο φίλος/η φίλη μου έρχεται στο σπίτι μου επίσκεψη, όπως κι εγώ πηγαίνω στο δικό του/της.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

24. 16. Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα προβλήματά του σ' εμένα και εγώ του λέω τα δικά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ

- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

25. 17. Ο φίλος/η φίλη μου μιλάει για πράγματα που τον/την στεναχωρούν, όπως και εγώ κάνω το ίδιο.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

26. 18. Μιλώ στον φίλο/στη φίλη μου όταν είμαι θυμωμένος/η για κάτι που μου συνέβη.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

27. 19. Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα μυστικά του/της και εγώ του/της λέω τα δικά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

28. 20. Ο φίλος/η φίλη μου λέει τα προσωπικά του/της και εγώ του λέω τα δικά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

29. 21. Μιλάμε με το φίλο/τη φίλη μου, για το πώς να νιώθουμε καλύτερα αν είμαστε θυμωμένοι ο ένας με τον άλλον.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ

Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

30. 22. Βιώνω μια γενική αίσθηση του κενού. Νιώθω πως δεν έχω κανέναν κοντά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

31. 23. Μου λείπει να έχω φίλους/ες κοντά μου.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

32. 24. Συχνά νιώθω απόρριψη από τους άλλους ανθρώπους.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

33. 25. Υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες στους οποίους μπορώ να βασιστώ όταν έχω προβλήματα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ
- Ουδέτερος/ Αναποφάσιςτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

34. 26. Υπάρχουν πολλοί άνθρωποι και φίλοι/ες που μπορώ να εμπιστευτώ απόλυτα.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
- Διαφωνώ

- Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
- Συμφωνώ
- Συμφωνώ απόλυτα

35. 27. Υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι και φίλοι/ες που νιώθω κοντά τους.

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

- Διαφωνώ απόλυτα
 - Διαφωνώ
 - Ουδέτερος/ Αναποφάσιτος
 - Συμφωνώ
 - Συμφωνώ απόλυτα
-

Επιστολή προς τους συμμετέχοντες για τη διεξαγωγή έρευνας και Επιστολή για την ενημέρωση γονέων

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Θεσσαλονίκη, 21-03-2022

Αφορά: Διεξαγωγή έρευνας

Αξιότιμες/ -οι κ.κ.,

Ονομάζομαι Κοντογιώργη Ελένη και είμαι τελειόφοιτη του τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής με κατεύθυνση την «Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες». Με την παρούσα επιστολή θα ήθελα να σας ζητήσω την άδεια για να διενεργήσω μια έρευνα στο πλαίσιο της πτυχιακής μου εργασίας στο χώρο σας. Βασικός σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθεί η ποιότητα των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος της μοναξιάς των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ 13-26 ετών. Ευελπιστούμε ότι τα ευρήματα από την παρούσα έρευνα θα συμβάλουν στο να μελετηθεί αν οι έφηβοι και οι ενήλικες μπορούν να δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις καθώς και το πόσο μόνοι αισθάνονται στην καθημερινότητά τους.

Τα εργαλεία αξιολόγησης που θα χρησιμοποιηθούν για τους σκοπούς της έρευνας είναι τα εξής: το ερωτηματολόγιο. Οι απαντήσεις είναι αυστηρά προσωπικές και θα τηρηθούν οι απαιτούμενοι κανόνες ηθικής δεοντολογίας.

Μη διστάσετε να επικοινωνήσετε μαζί μου, προκειμένου να συζητήσουμε οποιαδήποτε απορία σας στο τηλέφωνο. Αν επιθυμείτε να λάβει μέρος το παιδί σας στην έρευνα μας, παρακαλώ συμπληρώστε το παρακάτω κείμενο

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία.

Με εκτίμηση

Κοντογιώργη Ελένη

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Θεσσαλονίκη, 21/03/2022

Αξιότιμε γονέα-κηδεμόνα,

Η παρακάτω επιστολή αφορά τη διεξαγωγή μιας έρευνας στο πλαίσιο της πτυχιακής μου εργασίας, στο τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, για τα άτομα με νοητική αναπηρία για την οποία θα ήθελα την συγκατάθεση σας.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και του αισθήματος της μοναξιάς των εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία, μεταξύ 13-26 ετών. Ευελπιστούμε ότι τα ευρήματα από την παρούσα έρευνα θα συμβάλουν στο να μελετηθεί αν οι έφηβοι και οι νεαροί ενήλικες μπορούν να δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις καθώς και το πόσο μόνοι αισθάνονται στην καθημερινότητά τους.

Η έρευνα θα πραγματοποιηθεί με τη χορήγηση ενός ερωτηματολογίου, δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, οι ερωτήσεις δε θα θίγουν ηθικές αξίες και δε θα προσβάλουν τα άτομα. Οι απαντήσεις είναι αυστηρά προσωπικές και θα τηρηθούν οι απαιτούμενοι κανόνες ηθικής δεοντολογίας.

Για οποιαδήποτε ερώτηση ή απορία, παρακαλώ επικοινωνήστε μαζί μου στο τηλέφωνο. Εφόσον επιθυμείτε να συμμετάσχει το παιδί σας στην έρευνα σας παρακαλώ συμπληρώστε το παρακάτω κείμενο. Ευχαριστώ για τον χρόνο σας.

Με εκτίμηση,

Κοντογιώργη Ελένη, τελειόφοιτη φοιτήτρια.

Με την παρούσα βεβαίωση επιτρέπω και είμαι σύμφωνος/η ο/η γιος/κόρη μας..... (Ονοματεπώνυμο παιδιού) να λάβει μέρος στην έρευνα σας, η οποία θα πραγματοποιηθεί από τον/την Κοντογιώργη Ελένη, τελειόφοιτη φοιτήτρια του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με επόπτρια την Λευκοθέα Καρτασίδου Επίκουρη Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής.

Ονοματεπώνυμο γονέα/ κηδεμόνα

Υπογραφή

Παράρτημα II

Πίνακας 18. Συσχέτιση φύλου με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς

	Φύλο	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	
Ποιότητα φιλικών σχέσεων	Αγόρι	30	3,7133	0,65786	0,171
	Κορίτσι	39	3,9114	0,53124	
Μοναξιά	Αγόρι	30	2,4389	0,56304	0,202
	Κορίτσι	39	2,6239	0,61263	

Πίνακας 19. Συσχέτιση ηλικίας με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς

		Ηλικία
Ποιότητα φιλικών σχέσεων	Pearson Correlation	0,195
		0,114
Μοναξιά	Pearson Correlation	0,031
		0,802

Πίνακας 20. Συσχέτιση επίσκεψης σε ΚΔΑΠ με ποιότητα φιλικών σχέσεων και αισθήματος μοναξιάς

	ΚΔΑΠ	N	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	
Ποιότητα φιλικών σχέσεων	Ναι	53	3,8755	0,56390	0,212
	Όχι	16	3,6590	0,67474	
Μοναξιά	Ναι	53	2,5535	0,60692	0,802
	Όχι	16	2,5104	0,56917	

